МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна робота
Бакалавра

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ

Виконала: студентка 4-го курсу,
групи 6.2311-ср
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
Є.О. Зелік

Керівник: професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи
професор, д.філос.н. Краснокутський О. В.

Рецензент: доцент кафедри філософії, управління управління та соціальної роботи
доцент, д.філос..н., Ель Гуессаб К.

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра філософії, публічного управління та соціальної роботи
Рівень вищої освіти бакалавр
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри філософії,
публічного управління та соціальної
роботи
_____ Т.І. Бутченко
«__» _____2025року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ
Зєлік Єлизаветі Олександрівні

1.Тема роботи (проєкту) Соціальна підтримка військовослужбовців та членів їхніх сімей
керівник роботи Краснокутський Олександр Володимирович, д.філос..н., професор
затверджені наказом ЗНУ від «19» грудня 2024 року №1992-с

2.Строк подання студентом роботи 11 червня 2025 року

3.Вихідні дані до роботи Логвінова О., Рассказова О., Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на сході України. 2021. №2(7). *Соціальна робота та соціальна освіта*. С.61-71.; Марко І.Є., Марко Є.І., Чернишова І.М. Зарубіжний досвід забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені І. Черняховського.* 2019. № 2(66). С. 135–142; Павленко В.С. Захист прав військовослужбовців та їх сімей: міжнародно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. №7. С.131-133.

4.Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Дослідити історію дослідження соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей; 2. Уточнити основні поняття дослідження»; 3. Виокремити принципи та методи дослідження; 4. Дослідити сутність, зміст, принципи, форми соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей; 5. Розглянути нормативно правове забезпечення соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей; 6. Дослідити світовий

досвід соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей; 7 Визначити сучасний стан соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей в Україні; 8. Виокремити основні чинники оптимізації соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей в умовах сучасної України.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Розділ I	Краснокутський О.В., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	02.02.2025	02.02.2025
Розділ II	Краснокутський О.В., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	11.03.2025	11.03.2025
Розділ III	Краснокутський О.В., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	03.04.2025	03.04.2025

7. Дата видачі завдання _____18 січня 2025 року____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Листопад – грудень 2024	*виконано*
2.	Бібліографічний пошук	Січень – лютий 2025	*виконано*
3.	Розробка основних положень роботи	Січень – лютий 2025	*виконано*
4.	I розділ	Лютий – березень 2025	*виконано*
5.	II розділ	Березень – квітень 2025	*Виконано*
6.	III розділ	Квітень – травень 2025	*Виконано*
7.	Систематизація висновків	Травень 2025	*Виконано*
8.	Нормоконтроль	Травень – червень 2025	*Виконано*

Студент _____ ___Є. О. Зєлік___
Керівник роботи _____ __О. В. Краснокутський__
Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ __О.О. Широбокова___

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 58 сторінок, 63 позицій у літературі.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА, СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА, ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЕЦЬ, СІМ'Я.

Метою є визначення особливостей соціальної роботи як інструменту патріотичного виховання молоді в умовах воєнного стану. Об'єкт дослідження – соціальна робота з сім'ями.

Мета дослідження: дослідити особливості соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Об'єкт дослідження: особливості соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Предмет дослідження: підтримка військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Методи дослідження: науковий аналіз, синтез, індукція, дедукція, структурно-функціональний.

Гіпотеза: Ефективна соціальна підтримка військовослужбовців та членів їхніх сімей потребує належного рівня державної соціальної політики, інтеграції громадських ініціатив, залучення міжнародного досвіду та інституційної спроможності системи соціального захисту.

Висновки: 1. Соціальна підтримка військовослужбовців повинна охоплює так напрями: психологічна допомога, сприяння соціальній адаптації, матеріальне та фінансове забезпечення, юридичний супровід, підтримку здоров'я, освітні та професійні можливості, організацію дозвілля. Принципами надання соціальної допомоги є: справедливість і рівність, безперервність, доступність і відкритість.

2. Щодо сучасного стану, то повномасштабна війна активізувала реформу соціальної політики щодо військових, але трансформації здебільшого кількісні, а не якісні. Опитування серед військових демонструють низький рівень задоволеності в питаннях житлового забезпечення, психологічної реабілітації, грошового забезпечення та харчування.

SUMMARY

The qualification work consists of 58 pages, 63 positions in the literature.

SOCIAL WORK, SOCIAL SUPPORT, MILITARY SERVICEMAN, FAMILY.

The purpose is to determine the features of social work as a tool for patriotic education of youth in conditions of martial law. The object of the study is social work with families.

The purpose of the study: to investigate the features of social support for military personnel and their family members.

The object of the study: the features of social support for military personnel and their family members.

The subject of the study: support for military personnel and their family members.

Research methods: scientific analysis, synthesis, induction, deduction, structural and functional.

Hypothesis: Effective social support for military personnel and their family members requires an appropriate level of state social policy, integration of public initiatives, involvement of international experience and institutional capacity of the social protection system.

Conclusions: 1. Social support for military personnel should cover the following areas: psychological assistance, promotion of social adaptation, material and financial support, legal support, health support, educational and professional opportunities, organization of leisure. The principles of providing social assistance are: justice and equality, continuity, accessibility and openness.

2. As for the current situation, the full-scale war has intensified the reform of social policy regarding the military, but the transformations are mostly quantitative, not qualitative. Surveys among the military demonstrate a low level of satisfaction with housing, psychological rehabilitation, financial support and nutrition.

ЗМІСТ

ВСТУП ……3

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ……...6

1.1. Стан дослідження соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей…….……6

1.2. Уточнення основних понять дослідження: «соціальна робота», «соціальна підтримка», «військовослужбовці», «сім'я»……11

1.3. Принципи та методи дослідження соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей……15

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ……...20

2.1. Сутність, зміст, принципи, форми соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей……20

2.2. Нормативно правове забезпечення соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей……..……...27

2.3. Світовий досвід соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей……..33

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ……..40

3.1. Сучасний стан соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей в Україні……40

3.2. Основні чинники оптимізації соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей в умовах сучасної України ……49

ВИСНОВКИ……....55

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ……57

ВСТУП

Актуальність дослідження: Соціальна підтримка є важливою складовою для кожної людини, бо демонструє соціальну та правову характеристику держави по відношенню до кожного її громадянина. Особливо гостру потребу в соціальній підтримці потребують ті, кого можна віднести до незахищених верств населення, осіб, які мають нагальну потребу в наслідок непередбачуваних життєвих ситуацій. Російсько-українська війна, та початок фази повномасштабного вторгнення значно актуалізувала роль соціальної підтримки, бо значна категорія громадян України з тих чи інших причин перейшла до категорії соціально незахищених. Відповідно до наслідків війни, прослідковується і проблема загострення можливостей соціальної підтримки внаслідок зростання економічних проблем України. Однією із тих категорій осіб які потребують максимальної уваги щодо вирішення питання соціального забезпечення в умовах війни є військовослужбовці та члени їхніх сімей. Проблема соціальної підтримки військовослужбовців на сьогодні не визначені виключно їхніми власними потребами та запитами, а є більш глибшими та більш глобальними. Тому необхідно об’єкти усвідомлювати той факт, питання соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх родин на разі, та після завершення війни має стояти найпершому місці як і для держави так і для суспільства. Одним із основних чинників соціальної підтримки є розроблення та впровадження активної соціальної політики та соціального забезпечення членів сімей військовослужбовців. Тому наразі є потреба у врахуванні усіх аспектів особливостей соціальної підтримки та захисту під час реалізації відповідних державних програм мета яких є соціальна підтримка військовослужбовців та членів їхніх родин.

Питанням дослідження соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей займаються такі дослідники як: А. Беспалько, Ю. Бойко-Бузиль, Н. Дідик, С. Коваленко, І. Коропатнік, О. Логвінова, І. Марко, О. Рассказова, А. Шумейко та ін.

Але необхідно зауважити, що більшість наукових робіт, здебільшого мають загальний та оглядовий характер по відношенню до ролі та характеру соціального забезпечення військовослужбовців та членів їхніх родин та не відповідають на ті виклики які є наразі. Дані напрацювання, мають вагому роль в теоретичному осмисленні соціальних гарантій, але наразі є потреба в більш детальному, глибинному та комплексному дослідженні особливостей соціальної підтримки як і для військовослужбовців, так і для членів їхніх родин.

На сьогодні об'єктивною проблемою є відсутність єдиного погляду щодо особливостей соціального забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей, це також стосується і нормативно-правового середовища яке регулює дане питання. Наразі основними проблемами соціального забезпечення військовослужбовців та членів їхніх родин:

- неефективний функціонал наявних механізмів, які були розроблені в мирний, щодо сприяння забезпечення соціальної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей в умовах дії воєнного стану;
- неможливість побудови ефективної системи соціального захисту членів сімей військовослужбовців у період дії воєнного стану;
- відсутність комплексного розуміння щодо особливостей надання соціальної підтримки військовослужбовців та їх сімей як в умовах війни, так і в перспективі після її завершення.

Об'єкт дослідження: особливості соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Предмет дослідження: підтримка військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Мета дослідження: дослідити особливості соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Для досягнення мети, необхідно виконати наступні *завдання:*

– розглянути історію дослідження соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей;

– уточнити основні поняття дослідження: «соціальна робота», «соціальна підтримка», «військовослужбовці», «сім’я»;

– визначити принципи та методи дослідження соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей;

– дослідити сутність, зміст, принципи, форми соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей;

– розглянути нормативно-правову складову процесу соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей;

– дослідити світовий досвід соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей;

– визначити сучасний стан соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей в Україні;

– виокремити основні чинники оптимізації соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей в умовах сучасної України.

Наукова новизна даної роботи полягає у спробі дослідити особливості соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей в умовах воєнного стану, та надання рекомендацій які мають сприяти оптимізації вирішенню даного питання в умовах війни та післявоєнних перспектив.

Гіпотеза: Ефективна соціальна підтримка військовослужбовців та членів їхніх сімей потребує належного рівня державної соціальної політики, інтеграції громадських ініціатив, залучення міжнародного досвіду та інституційної спроможності системи соціального захисту.

Структура дослідження: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури.

РОЗДІЛ 1
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ

1.1. Стан дослідження соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей

Дослідження соціальної підтримки в умовах воєнного стану набуває своє актуальності, внаслідок чисельного збільшення категорії осіб військовослужбовців та їх сімей. На сьогодні дана тематика активно досліджується як і в сфері соціальної роботи, так і в сфері, педагогіки, правознавства, психології та інших наукових напрямках.

Дослідженням особливостей соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їхніх сімей в умовах війни на Сході займаються О. Логвінова та О. Рассказова. Дослідники зазначають, що наразі є потреба у тому, щоб відносити

військовослужбовців до категорії осіб які є соціально незахищеними. Це обумовлено тим, що в умовах війни, основним завданням військовослужбовців є захист держави, що в свою чергу впливає на їх соціально-психологічний стан, та як наслідок вони потребують соціального захисту та підтримки з боку держави, де основним засобом допомоги і має виступати соціальна робота.

Усвідомлюючи дану особливість дослідниці зазначають, що основним завданням соціальної роботи під час роботи з даною категорією осіб є відновлення психічних та фізичних сил, сприяти покращенню умов проживання сімей військовослужбовців, позитивний соціальний розвиток особистості військовослужбовця формування справедливої системи субординаційного ставлення яке є характерним для військової служби. Під час дослідження законодавчих особливостей, та емпіричних даних, науковиці зазначають на тому, що сучасна соціальна робота з військовослужбовцями має носити індивідуальний характер. Враховуючи дану потребу зазначається, що наразі

центри соціальної служби займаються активним пошуком відповідних форм та методів роботи по відношенню до військовослужбовців та членів їхніх сімей. Зазначається, що одним із таких засобів соціальної роботи є соціально-психологічний тренінг. Його мета, це покращення комунікативних здібностей військовослужбовців, яке в результаті сприятиме згуртованості військового колективу, стимулювання творчих здібностей, безконфліктного спілкування, та зняття емоційної напруги [20, с. 64]. Як бачимо, дослідниця прямо зазначають, що саме соціальна робота відіграє вагому роль у процесі соціальної адаптації військовослужбовців та членів їх родин. О. Логвінова та О. Рассказова чітко та аргументовано зазначають на необхідності оптимізації методів соціальної роботи в контексті розвитку соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей в умовах війни.

Глибинним дослідженням соціально-психологічних проблем займається Н.Ф. Дідик. Дослідниця зазначає на тому, що ті військовослужбовці які здебільшого знаходяться на передовій та відповідно виконують службово-бойові завдання мають низку проблем із сім'єю. Дослідниця виокремлю три етапи сімейних проблем військовослужбовців. Особливістю першого етапу є те, що він вказує на наявність низки проблем : страх за здоров'я та життя військовослужбовця; емоційно-поведінкові прояви дітей; побутові турботи. Другий етап розкриває особливості військовослужбовця, які проявляються у тому, що вони хвилюються за здоров'я рідних, поведінку дитини та матеріальне забезпечення сім'ї. В результаті взаємної напруги, на третьому етапі прослідковуються напружені стосунки через замкненість та відчуження або страх всередині подружжя, може бути також холодність у стосунках із дітьми. Аналізуючи практичні кейси, науковиця доходить до висновку, що є потреба у соціально-психологічній підтримці членів родин військовослужбовців як важливого чинника впливу на морально-психологічний стан комбатантів. Зазначається також і про те, що існують певні уявлення щодо особливостей соціально-психологічної допомоги військовослужбовцям та членам їхніх родин, але ці уявлення здебільшого і залишаються на рівні уявлень, і не реалізовуються

в реальному житті. Дослідниця зазначає, що фахівці в сфері соціальної роботи та психології мають попереджати військовослужбовців та членів їхніх родин про потенційні трансформації у сімейних відносинах внаслідок військової служби, о в свою чергу може попередити про можливі проблеми у родинах військовослужбовців [12, с.44-50]. Як бачимо, що проблеми військовослужбовців впливають і на їх сім'ї, і даний вплив можемо мати як і соціальний так і психологічний характер. Відповідно до даного розуміння бачимо, що перед соціальною роботою стоїть низка складних завдань під час соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Окрім цього Н.Ф. Дідик займається вивченням закордонного досвіду соціального підтримки військовослужбовців та членів їх родин. В результаті наукового пошуку, дослідниця зазначає, що комплексною є робота в США. Особливість даної роботи полягає в тому, що підтримка членів сімей реалізовується цілеспрямовано на рівні підрозділу. В результаті такий підхід сприяє уникненню низки сімейних проблем. Також зазначається про унікальний формат Канаді. В країні діють сімейні ресурсні центри які є осередком для членів військової спільноти. Завданням даних центрів є формування пакету послуг, контроль за якістю послуг та безпосередня участь у заходах, організованих центрами [11, с. 47].

Порівняльним аналізом досвіду України із закордонним досвідом соціальної підтримки військовослужбовців та їх сімей займається і колектив дослідників І.Ю. Марко, Є.І. Марко, І.М. Чернишова. В ході порівняння дослідники доходять до висновку, що існуючі нормативно правові акти України, не враховують рівень життя і витрат, які військовослужбовці віддають, захищаючи свою країну [25, с.140].

В умовах воєнного стану свого поширення набула тематика дослідження соціального супроводу військовослужбовців та членів їх родин. Дослідженням даного наукового напрямку займається низка вітчизняних дослідників, серед яких можемо виокремити: А. Беспалько, О.В. Герасименко, О. Джус, О.Д. Дєточка, В.В. Єфімова, А.С. Камінська, В.М, Мороз, В.М. Панченко та ін.

Дослідниками було виокремлено низку видів соціальних видів та послуг які можуть надаватися військовослужбовцям та членам їхніх родин, а саме: інформування, консультування, посередництво, представництво інтересів, екстрене (кризове втручання), соціальна інтеграція та реінтеграція, соціально-психологічна реабілітація, соціальний супровід сімей які перебувають в складних життєвих обставинах. Розглянемо більш детально, як дослідники розкривають певні складові. Так, наприклад консультування дослідники розглядають як комплекс заходів, що здійснюються протягом строку, необхідного для виходу зі складної життєвої ситуації. До консультування відносять:

- психологічне;
- надання інформації щодо отримання медичної, правової допомоги;
- складання плану виходу зі складної життєвої ситуації;
- допомога в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх вирішення.

Посередництво включає у себе допомогу під час вирішення конфліктних ситуацій, також сприяє встановленню і розвитку соціальних взаємостосунків і взаємозв'язку між різними сторонами. Соціальній супровід сімей військовослужбовців включає у себе консультування та психологічну підтримку, Навчання та розвиток соціальних навичок (напр. виховання та догляду за дітьми). Екстрене (кризову вручання) передбачає термінове втручання у кризову ситуацію з метою негайного усунення або мінімізації наслідків такої ситуації [60, с.20].

Як бачимо, соціальний супровід має комплексний та розгалужений від якості якого залежить і рівень якісної соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей. Вважаємо, що детальні та комплексні дослідження щодо особливостей соціального супроводу військовослужбовців, особливо в умовах дії воєнного стану є впевненим кроком щодо об'єктивного розуміння тих викликів перед якими зустрічаються військовослужбовці та їх родини.

О. Джус, А. Беспалько, Д. Кравець, виокремлюють основні завдання які стоять перед соціальним супроводом військовослужбовців і членів їхніх сімей. Науковці наголошують на захисті соціальних норм та гарантій, а також потребі у запровадженні сучасних та інноваційних моделей роботи з військовослужбовцями. Це обумовлено необхідністю створення умов для підтримки високої бойової активності та швидкої адаптації до змінених умов [9, с.43].

На засаді аналізу практик та політик соціальної допомоги військовослужбовцям Л. Вікторова зазначає, що на сьогодні в Україні є низка нормативно-правових актів які сприяють соціальному захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Але зважаючи на дану базу, дослідниця наголошує і на тому, що наразі в Україні існує низка проблем які гальмують соціальну підтримку для військовослужбовців. До основних викликів віднесено:

- фінансову нестачу;
- складність воєнних умов;
- гендерні аспекти.

Задля вирішення даних проблем необхідним є забезпечення прозорого та ефективного фінансування соціальної допомоги, також є потреба у розробці спеціальних підходів для розв'язання проблем які пов'язані з воєнним станом та викликами війни загалом. Необхідно чітко усвідомлювати, що соціальна підтримка військовослужбовців та членів їх сімей під час війни є багатогранною проблемою, для вирішення якої необхідним є застосування комплексного підходу та постійного вдосконалення практик [7, с. 50].

Значну увагу дослідженню особливостей соціальної підтримки військовослужбовців та членам їх родини надають і правники. А.О. Сидоренко наголошує на тому, що всебічний захист як і військовослужбовців, так і членів їх сімей це основне завдання держави. Відповідно до якого є потреба у регулюванні системи правових соціальних гарантій, де мета це задовільнити як матеріальні, так і духовні потреби членів сімей військовослужбовців [54, с.182].

Усвідомлюючи дане завдання як проблему, дослідник пропонує низку варіантів її вирішення, а саме:

- реформування законодавства у сфері соціального захисту членів сімей військовослужбовців;

- посилення військової соціальної роботи;

- посилення захисту трудових відносин членів сімей військовослужбовців та ін. [55, с. 178].

Отже, стан наукової розробки теми соціальної підтримки військовослужбовців та членів їх родин, характеризується міждисциплінарним підходом, до якого дотичними є соціальна робота, психологія, право, державне управління тощо. Вагомий внесок в дослідження особливості соціальної підтримки військовослужбовців зробили такі науковці як: Л. Вікторова, Н.Ф. Дідик, І.Ю. Марко, Є.І. Марко, О. Логвінова, О. Рассказова, А. Сидорнеко, І.М. Чернишова та ін. Роботи даних дослідників є вагомими та провідними щодо дослідження особливостей соціальної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей.

1.2. Уточнення основних понять дослідження: «соціальна робота», «соціальна підтримка», «військовослужбовці», «сім'я»

Одним із векторів глибинного дослідження особливостей соціальної підтримки військовослужбовців та членів їх родин є визначення сутності та особливості ключових понять дослідження. В контексті теми даної роботи було виокремлено такі основні поняття як: «соціальна робота», «соціальна підтримка», «військовослужбовці», «сім'я».

Одним із основних засадо утворюючих понять є «соціальна робота». Саме сутнісне розуміння даного поняття закладає особливості соціальної підтримки військовослужбовців. На сьогодні в науковому просторі виокремлюють низку підходів щодо розуміння сутності поняття соціальна робота. Так, в 2014 році, на світовому конгресі із соціальної роботи в Мельбурні було надане таке

визначення соціальної роботи як «заснована на практиці професія та академічна дисципліна, що сприяє соціальним змінам та розвитку, соціальній згуртованості, активізації та звільненню людей» [53, с. 6]. Відповідно до особливостей даного поняття, бачимо, що соціальна робота це діяльність яка одночасно є і практичною і науково-теоретичною діяльність мета якої є оптимізація роботи соціуму.

Окрім загальних підходів до розуміння сутності поняття «соціальна робота», виокремлюють також авторські підходи до розуміння сутності даного поняття. Так, В.І. Полтавець зазначає, що соціальна робота це «система теоретичних знань і заснована на них практика, яка має на меті забезпечення соціальної справедливості шляхом наснаження і підтримки найменш захищених верств суспільства та протидії факторам соціального виключення» [34, с. 5]. Відповідно до особливостей даного визначення бачимо, що дослідник вказує на ефективну взаємодію теорії та практики щодо особливостей функціонування соціуму. В даному визначенні чітко прослідковуються мета та завдання соціальної роботи.

Інше визначення надають М.П. Лукашевич, Т.В. Семигіна, зазначаючи, що соціальна робота це «професійна діяльність соціальних інституцій, державних та недержавних організацій, груп і окремих індивідів із надання допомоги у здійсненні успішної соціалізації особам чи групам людей у випадках, коли за відсутності належних умов у суспільстві або особистих вад їхня соціалізація утруднюється, призупиняється або відбувається десоціалізація» [21, с. 11]. Дане визначення вже акцентує увагу на тому, що соціальна робота здебільшого, це саме практична діяльність, метою якої є допомога людям які з тих чи інших причин потребують допомоги яка пов’язана з їх соціальним становищем.

Як бачимо, універсального визначення сутності поняття «соціальна роботи» не має, це обумовлена багатогранними можливостями соціальної роботи та діями відповідно до запитів та викликів які пов’язані із соціальними проблемами та викликами. Але відповідно до особливостей теми даної роботи більш доречним буде визначення соціальної роботи за М.П. Лукашевичем та

Т.В. Семигіної, бо вона вказує на необхідність надання соціальної допомоги саме військовослужбовцям та їх родинам, відповідно до викликів війни.

Наступним тематичним поняттям яке необхідно детально розглянути є поняття «соціальна підтримка». Як зазначає С.М. Прилипко, «соціальна підтримка – це система заходів з матеріального забезпечення за рахунок державного та місцевого бюджетів та інших джерел фінансування громадян, які не набули з різних причин юридичного права на пенсії та інші види допомог, але потребують соціальної допомоги і не можуть самостійно вийти із скрутного становища» [47, с. 28]. Особливість даного визначення полягає в акцентуванні уваги на фінансово-економічному аспекті підтримки осіб, які з тих чи інших причин опинилися в скрутному становищі.

Більш загально дане поняття розглядає Український психологічний ХАБ, зазначаючи на тому, що «соціальна підтримка – це поняття, що використовується в психології для опису різних форм допомоги та підтримки, які людина отримує від свого соціального оточення» [59]. Дане визначення вказує нам на те, що соціальну підтримку не обов’язково асоціювати суто з компонентом матеріальної допомоги, це також може стосуватися і психологічної, соціальної, житлової та ін. допомоги.

Якщо звернутися до нормативно-правової бази то відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 404 «Про затвердження Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери», поняття «соціальна підтримка» розглядається як «види соціальної допомоги, субсидії, пільги, соціальні послуги, місцеві програми соціального захисту населення, виплати соціальної сфери та накопичувальної системи загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, надання яких забезпечується суб’єктами Єдиної системи за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, Пенсійного фонду України, інших джерел, не заборонених законодавством» [38]. Дане визначення вже комплексно розглядає особливості поняття соціальна підтримка, конкретно вказуючи, що воно передбачає відповідно до українського законодавства.

Отже бачимо, засновуючись на особливостях розглянутих понять, можемо зазначити, що поняття соціальна підтримка є частиною загальних можливостей які передбаченні можливостями соціальної роботи.

Наступною категорією понять розглянемо основних реципієнтів соціальної підтримки відповідно до теми даної роботи а саме – «військовослужбовець», «сім'я».

Відповідно до енциклопедичного трактування поняття «військовослужбовець», розглядається як «громадянин, який проходить військову службу у збройних силах або інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства» [3]. Отже, це особа яка є офіційно залученою до збройних сил які діють на законних засадах.

Відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року № 2232-XII, то «військовослужбовці - особи, які проходять військову службу» [35]. Відповідно до вказаних понять, бачимо що це особа яка безпосередньо знаходиться на службі у війську. Необхідно зазначити, що військовослужбовцем може бути як і громадянин так і іноземці/особи без громадянства, які проходять військову службу.

Відповідно до викликів війни значна частина громадян стає військовослужбовцями, та відповідно тривалий період можуть перебувати на військовій службі. Поширеним випадком є те, що значна частина військовослужбовців є годувальниками для своєї сім'ї. Якщо враховувати виклики війни, то родина зазнає певних утисків через тривалу відсутність та постійну загрозу життю їх годувальника, який став військовослужбовцем. Тому і актуалізується питання соціальної підтримки військовослужбовців та їх родин.

Щодо поняття «сім'я», то виокремлюють як і нормативно-правове так і авторське розуміння даного поняття. Так, Є.О. Харитонов зазначає, що сім'я це «спільнота приватних осіб, пов'язаних шлюбом або спорідненістю, або іншим правовим зв'язком, передбаченим законом, учасники якої проживають разом, поєднані спільним побутом і мають юридичні права та обов'язки один щодо одного» [61, с. 294]. Відповідно до засад даного визначення бачимо, що

ключовими визначальними чинниками сім'ї є законодавча складова, родинний зв'язок та побутові засади.

Інше визначення «сім'ї» надає М.О. Резникова, зазначаючи, що сім'я це «природне середовище осіб, пов'язаних взаємними правами та обов'язками, які виникають на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення та інших підстав не заборонених законом» [49, с. 82]. Відповідно до особливостей даного визначення, то тут увага наголошується на тому, що утворення сім'ї є природнім, і тому наявність сім'ї є об'єктивною реальністю для більшості осіб.

Щодо нормативно-правового погляду на розуміння сутності сім'ї то Сімейний Кодекс трактує поняття «сім'я» як « первинний та основний осередок суспільства, який складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки» [57]. Розглянуті поняття демонструють нам соціально вагомий характер сім'ї, як одного з ключових осередків життєдіяльності суспільства.

Розкриття ключових понять – таких як «соціальна робота», «соціальна підтримка», «військовослужбовець», «сім'я», є необхідною передумовою для глибшого розуміння специфіки соціальної підтримки військовослужбовців та їх родин. Детальне розуміння сутності даних понять надає можливість чітко усвідомлювати ті виклики та потреби перед якими стоять військовослужбовці та члени їх сімей, щодо потреб в сфері соціальної підтримки.

1.3. Принципи та методи дослідження соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей

З метою дослідження соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей, необхідним є застосовування низки методів та принципів. Під час дослідження зазначеної теми ми використали наступні принципи: принцип наукової обґрунтованості, об'єктивності, системності, комплексності. Принцип в перекладі з латинської означає «початок», «основа». В методології

принципом визначають основне вихідне положення певної теорії, вчення, науки або світогляду.

Принцип наукової обґрунтованості у даній роботі використовується з метою більш детального розуміння сутності соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей з наукової точки зору, тобто з врахуванням результатів наявних теоретичних та практичних напрацювань. Завдяки даному принципу можливо зрозуміти об’єкт дослідження в контексті чинних умов.

Принцип об’єктивності дозволяє розглянути сильні та слабкі сторони соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей, уникаючи суб’єктивного бачення, та відповідно надати рекомендації щодо оптимізації соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей. Також, застосовуючи даний принцип, можна дослідити об’єктивно вплив різноманітних чинників на особливості соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей

Основним принципом для даного дослідження став принцип системності. Його сутність полягає у комплексному дослідженні великих і складних об’єктів (систем), дослідженні їх як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин. Виходячи з цього принципу, треба вивчити кожен елемент системи у його зв’язку та взаємодії з іншими елементами, виявити вплив властивостей окремих частин системи на її поведінку в цілому, встановити властивості системи й визначити оптимальний режим її функціонування. Завдяки принципу системності дослідження особливостей соціальної підтримки військовослужбовців та членів набуває більш структурованого характеру.

Принцип комплексності, ґрунтується на поділі системи на частини, виділенні окремих комплексів робіт для створення умов ефективного аналізу та проєктування досліджуваних об’єктів, явищ і процесів. Таким чином нам вдасться досягнути комплексного розуміння наявних проблем соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Принцип розвитку, полягає у формуванні наукового знання із показу суперечностей, кількісних та якісних змін об’єкта дослідження, що є не менш основним в дослідженні ефективності та можливостей соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Досягнення мети наукової роботи можливе лише за допомогою комплексу систематизованих прийомів, саме яким є методи. Метод – це підхід, засіб теоретичного та експериментального дослідження або практичного втілення явища чи процесу. Залежно від ступеня складності проблеми дослідження змінюються методи його проведення і види експерименту. Таким чином «метод» виступає інструментом пізнання об’єктивної дійсності. Під час написання роботи було використано наступні методи.

Аналіз в перекладі з латинської означає «розкладання». Його особливість полягає в тому, що предмет вивчення подумки або наочно розчленовується на частинки об’єкта, його ознаки, властивості та відносини, а кожна з частин досліджується окремо. Метод аналізу став основою для вивчення всієї теми. З його допомогою були досліджені особливості соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей в Україні та закордоном, розглянуто нормативно-правові акти, системний функціонал та особливості соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Синтез, з грецької перекладається як «поєднання». Даний принцип дозволяє з’єднувати частини об’єкта, розділеного в процесі аналізу, встановлювати зв’язки між елементами та пізнавати об’єкти дослідження як єдине ціле. Наприклад, головні висновки дослідження були сформульовані з використанням методу синтезу. Синтезування використовувалося при формулюванні загальних положень та умовиводів протягом всієї роботи.

Допоміжними методами для аналізу та синтезу є індукція та дедукція.

Індукція – це рух пізнання від фактів, до загального положення, умовиводу. Індуктивні висновки «наводять» на підсумкову думку, на загальне визначення стосовно предмета вивчення. Дедукція – це виведення одиничного, приватного з будь-якого загального положення, рух пізнання навпаки від

загальних тверджень до тверджень про окремі предмети або явища. За допомогою дедуктивних умовиводів «виводять» певну думку з загальних уявлень.

Наступний метод, який допоміг виявити кількісні та якісні показники досліджуваного об'єкта є метод порівняльного аналізу. Застосування даного методу дозволяє оцінити зміст явищ і процесів, класифікувати та упорядкувати отримані знання. Процес порівняння – це встановлення загального та відмінного між предметами та явищами. Порівняння здійснюється лише за умови об'єктивної спільності між об'єктами, процесами та явищами, за головними та суттєвими ознаками. Метод порівняння більш всього застосовувався в дослідженні особливостей соціальної підтримки військовослужбовців та їх родин в Україні та закордоном.

Структурно-функціональний метод полягає у розділенні складного об'єкта на складові частини, вивченні зв'язків між ними та у визначенні притаманних їм специфічних функцій. Кожен елемент структури виконує визначені функції, що задовольняють потреби системи. Структурно-функціональний метод при дослідженні ролі та ефективності соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей, при вивченні окремих елементів цілої системи соціальної роботи з військовослужбовцями та їх родинами.

Таким чином, соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей, ґрунтується на принципах об'єктивності, системності, комплексності та розвитку. Основними методами нашого дослідження є: аналіз, синтез, індукція, дедукція, структурно-функціональний, та порівняльний методи.

В результаті написання першого розділу, нами було закладено методологічну основу дослідження особливості соціальної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей. Аналіз стану наукового дослідження соціальної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей продемонстрував, міждисциплінарний характер даної тематики дослідження. Про актуальність дослідження даного питання та необхідність подальшого наукового пошуку

зазначають О. Логвінова та О. Рассказова. Н.Ф. Дідик же акцентує увагу що питання соціальної підтримки військовослужбовців має соціально-психологічне підґрунтя. Державно-правовий характер, теми даної роботи висвітлені в працях А.О. Сидоренко. Дослідження провідних понять роботи, серед яких «соціальна підтримка», «військовослужбовець», «сім'я» продемонстрували необхідність глибинного підходу до дослідження сутності та особливості соціальної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей. В контексті завдань, які треба було виконати під час написання роботи, нами було використано такі наукові принципи як: об'єктивності, системності, комплексності та розвитку, а також такі методи: наукового аналізу, індукції, дедукції, структурно-функціональний.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ

2.1. Сутність, зміст, принципи, форми соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей

Дослідження теоретичних засад розуміння сутності та особливостей соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей, сприяють детальному усвідомленню потенційних факторів оптимізації відповідно до тривалого перебігу війни в країні. Відповідно до викликів та наслідків повномасштабної російсько-української війни, соціальну підтримку військовослужбовців та їхніх сімей необхідно розглядати як комплекс відповідного матеріального забезпечення та здійснення соціального супроводу. Все це в результаті має реалізуватися шляхом надання низки соціальних послуг. Військовослужбовець в умовах війни та його родина відповідно, потребують вагомої уваги з боку держави та громадського сектору. На сьогодні прослідковується тенденція коли органи влади та громадськість забувають завдяки кому продовжують жити та працювати в незалежній державі. Тому на сьогодні є нагальна потреба в приверненні уваги до такої категорії осіб як військовослужбовці та члени їх сімей, бо відповідно через виклики війни дана категорія осіб є соціально не захищеною і потребує додаткової уваги, яка і має мати прояв у наданні комплексної соціальної підтримки. Сутність такої соціальної підтримки полягає у можливості допомогти військовослужбовцям адаптуватися до служби, забезпечити їхній соціальний захист під час служби та після її завершення, а також полегшити навантаження, яке створюється військовою діяльністю для їхніх сімей [2, с.7].

Як зазначає Н. Квітко, основним завданням для соціальних працівників стала допомога у відновленні та задоволенні духовних і соціокультурних потреб військовослужбовців [14, с. 283].

За своїм змістом соціальна підтримка військовослужбовців та членів їхніх сімей, як вже зазначалося має включати максимально всеохоплюючий спектр соціальних послуг, яка матимуть на меті забезпечити, наскільки це можливо соціально комфортними умовами для життя. Розглянемо детально основні змістовні напрямки надання соціальної допомоги військовослужбовцям та членам їхніх сімей:

1. Психологічна допомога та підтримка. Психологічна допомога як частина соціальної підтримки має включати у собі сприяння подоланню психологічних труднощів. Необхідність психологічної підтримки обумовлена тим фактом, що в умовах війни свого поширення набуває синдром соціально-психологічної депривації військовослужбовців і членів їхніх сімей. По відношенню до військовослужбовців, основним завданням психологічної допомоги є подолання стресових ситуацій, посттравматичних стресових розладів та інших психологічних труднощів, які можуть виникнути під час проходження військової служби. Важливим елементом допомоги є консультування, яке стосується питань міжособистісних відносин, відновлення стосунків із цивільним соціумом. Щодо психологічної допомоги сім'ям військовослужбовців, то її класифікують низкою ознак:

- склад і кількість учасників (індивідуальні, групові, масові);
- тривалістю (одноразові заходи, постійно діючі, «пульсуючі»);
- перспективою (розраховані на близьку середню перспективу, віддалену перспективи);
- місцем проведення (стаціонарні, виїзні, пересувні, циклічні);
- ступенем самостійності учасників (групи самодопомоги, взаємодопомоги;
- умовами здійснення (екстрені, звичайні);
- метою (профілактику неблагополуччя та його рецидивів, просвітницькі заходи); складністю побудови (прості, складні, комплексні) та ін.[58].

2. Допомога в сфері соціальної адаптації військовослужбовців та членів їх родин. Особливість соціальної адаптації полягає в тому, шо вона включає у собі

як і елементи психологічної реабілітації, так і відповідно допомогу в соціальному напрямку, а саме працевлаштування, забезпеченні житлом, інтеграції в соціальні групи. Соціальна адаптація сприяє тому, щоб військовослужбовці після повернення із війни змогли відновити свій психологічний стан та сприяти покращенню фізичного здоров'я, що є необхідним для подальшого життя у цивільному середовищі. Окрім цього соціальна адаптація передбачає підтримку у працевлаштуванні, перекваліфікації та розвитку навичок для мирної праці [29, с.369].

3. Матеріальна та фінансова допомога військовослужбовцям та їхнім сім'ям. В контексті соціальної допомоги матеріальна допомога включає у себе консультування та надання допомоги яка пов'язана у вирішенні соціально-економічних проблем (отримання соціальних виплат, допомоги на житло, медичного страхування, фінансової допомоги для сімей, що втратили військовослужбовця). Дані питання регулює Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану». Так, виокремлюють такі види матеріально-фінансової допомоги:

- одноразова грошова допомога військовослужбовцям;
- грошова допомога для оздоровлення;
- матеріальна допомога для вирішення соціально-побутових питань;
- одноразова грошова допомога у разі звільнення з військової служби [22, с.23].

4. Юридична підтримка військовослужбовців та членів їхніх сімей. включає надання юридичних консультацій з питань захисту прав військовослужбовців та їхніх сімей, отримання пільг та компенсацій, правового захисту інтересів сімей загиблих. Також до даного напрямку соціальної підтримки можна включити консультації щодо захисту прав, трудових прав, прав на землю, пенсії та стосовно можливості отримання інших соціальних виплат.

5. Підтримка здоров’я військовослужбовців та членів їх сімей. Хвилювання про стан здоров’я військовослужбовців та членів їх сімей перспективним напрямком соціального підтримки. Її реалізації передбачає забезпечення медичної допомоги та реабілітації у разі отримання поранення або отримання хвороби під час служби. Також передбачає організацію програм лікування, фізичної реабілітації та відновлення після травм.

6. Освітня та професійна підтримка. На сьогодні військовослужбовці мають можливість здобути вищу освіту, отримати професійну військову підготовку та ін. Певна перевага надається тим військовослужбовцям які вступають на службу через центри рекрутингу, та відповідно отримують певні освітні права та можливості, а саме:

- вступати до закладів передвищої та вищої військової освіти; \
- навчатися у військових навчальних закладах та підрозділах вишів за спорідненими з цивільними спеціальностями;
- отримують право на професійну адаптацію після звільнення з військової служби та ін.

По відношенню до членів їхніх сімей, то діти мають пріоритетне право на зарахування до загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладів, дитячих оздоровчих таборів. Члени сімей, які навчаються у державних навчальних закладах, можуть бути переведені до закладів вищої освіти які, розташовані ближче до місця проходження служби чи місця проживання. Також є можливість перейти на навчання за державним замовленням, якщо раніше навчалися на контрактній основі [5].

7. Організація дозвілля та соціальної активності військовослужбовців та членів їх сімей. Ті соціальні працівники як працюють з даною категорією осіб повинні забезпечувати реалізацію програм дозвілля, культурних заходів, спортивних програм. Основною метою даної діяльності є зміцнення морального стану та підтримки психічного здоров’я як військовослужбовців та і членів їх родин.

8. Кризова допомога. Її особливість полягає в оперативному характері надання допомоги, яка включає підтримку у кризових ситуаціях (втрата близького, важкі травми, соціально-психологічні кризи, превенція суїцидів тощо).

Окрім чітко виокремлених змістовних складових соціальної підтримки військовослужбовців необхідно виокремити суміжні заходи, які застосовуються по відношенню до сімей мобілізованих військовослужбовців:

- безкоштовне харчування у загальноосвітніх школах для учнів;
- сприяння у пошуку потрібної роботи;
- безкоштовне соціальне обслуговування для літніх родичів;
- безкоштовне відвідування дітьми занять з додаткових загальноосвітніх програм (гуртки, секції) та ін. [46, с.56].

Отже бачимо, що змістовне наповнення соціальної підтримки військовослужбовців включає цілий комплекс допомоги, мета якої сприяння умовно стабільної життєдіяльності військовослужбовців та членів їхніх сімей. Вказані складові мають забезпечити підтримку військовослужбовцям та членам їх сімей адаптуватися до тих викликів які можуть нести у собі військова служба членів родини.

Щодо принципів на яких має засновуватися соціальна підтримка військовослужбовців та членів їхніх сімей, то вважаємо, що вони мають гарантувати ефективне та всебічне надання соціальної підтримки з метою уникнення недовіри, конфліктів та інших негараздів між військовослужбовцями та їхніми родинами та надавачами соціальної підтримки. Одним із основних є принцип справедливості та рівності. Відповідно вже з назви бачимо, яка основна мета даного принципу. Згідно до засад даного принципу та соціальну підтримку мають отримувати абсолютно всі без винятка військовослужбовці в незалежності від їх посади та військового звання. Це стосується і членів їхніх сімей, всі вони мають отримувати однакому соціальну допомогу. Враховуючи те, що основним завданням соціальної допомоги є сприяння стабільності, не менш важливим є принцип безперервності. Відповідно до засад даного

принципу соціальна підтримка має надаватися не лише під час служби, а й після її завершення військової служби.

Враховуючи виклики та наслідки війни, соціальна допомога військовослужбовцям та членам їхніх сімей має ґрунтуватися на принципі доступності та відкритості. Даний принцип передбачає те, що як і військовослужбовці, так і члени їх родин мають без перешкод (інклюзивних, бюрократичних та ін.) отримувати відповідні соціальні послуги. Для дотримання даного принципу є потреба в наявності та дотримуванні механізмів отримання та надання відповідних соціальних послуг.

Не менш важливим є принцип персоніфікації, відповідно до якого соціальна підтримка має враховувати індивідуальні потреба та особливості військовослужбовця та членів його родини. Даний принцип враховує у собі: місце проживання, стан фізичного та психічного здоров'я, сімейний стан, місце проживання військовослужбовця та членів їхніх родин.

Та враховуючи загалом змістовні особливості соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх родин, провідним є принцип комплексного підходу. Який відповідно передбачає те, що соціальна підтримка повинна охоплювати всі сфери життя: матеріальну, соціальну, психологічну, правову та інші [20, с. 64].

Враховуючи змістовні напрямки соціальної підтримки військовослужбовців та принцип комплексного підходу, то відповідних характеристик набувають і форми отримання соціальної допомоги в залежності від потреб та запитів досліджуваної нами категорії осіб.

Так, найбільш поширеною та затребуваною формою є фінансова підтримка. Дана форма соціальної підтримки передбачає надання відповідних виплат, компенсацій, надання пільг, пенсій та ін.. Також дана форма має передбачати, подальшу допомогу сім'ї у разі якщо військовослужбовець втратить працездатність або загине під час виконання військової служби.

Не менш важливою формою є медична підтримка. Дана змістовна форма відповідно до її засад та можливостей, а також потреб військовослужбовців та

членів їхніх сімей має забезпечувати безкоштовним або пільговим лікуванням, санаторно-курортним відпочинком, реабілітацією для поранених або посттравматичними стресовими розладами.

Враховуючи виклики війни які несуть у собі наслідки у вигляді стресових психічних розладів провідного значення набуває форма у вигляді психологічної підтримки. Для її ефективної реалізації є потреба у створенні спеціалізованих центрів реабілітації для надання психологічної допомоги, підтримка в адаптації до цивільного життя після служби. Не менш важливою складовою є надання психологічної допомоги та консультацій для сімей військовослужбовців з метою глибинного розуміння особливостей спілкування з членом родини який є військовослужбовцем, моральної підготовки до можливих пов’язаних з особливістю військової служби, особливо під час війни.

Отже, соціальна підтримка військовослужбовців та їхніх родин в умовах повномасштабної війни має бути комплексною, системною і довготривалою, охоплюючи матеріальну, психологічну, юридичну, медичну, освітню та житлову допомогу. Основними напрямками підтримки є:

- психологічна допомога та реабілітація;
- соціальна адаптація та працевлаштування;
- матеріальна і фінансова допомога;
- юридичний супровід;
- медична реабілітація;
- освітня і професійна підтримка;
- організація дозвілля;
- кризова допомога в надзвичайних ситуаціях.

Особлива увага приділяється принципам надання допомоги, серед яких: справедливість, безперервність, доступність, персоніфікованість та комплексність.

2.2. Нормативно-правове забезпечення соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей

Чинниками які сприяють утворенню системи та запровадженню механізмів соціальної підтримки виступають нормативно правові акти у вигляді законодавства та підзаконних актів. Відповідно до питання соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей то воно регулюється комплексом нормативно-правових актів на міжнародному, національному та регіональному рівнях. Саме даного роду документи визначають системні особливості, формують механізми та засади соціальної підтримки військовослужбовців та членів їх родин.

Для початку розглянемо міжнародні документи які закладають основи щодо функціонування системи соціальної підтримки військовослужбовців. До основних документів які регулюють питання соціального захисту людини і громадянина, відносять: Загальна декларація прав людини (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р.); Міжнародний пакт про громадські і політичні права (прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р., ратифікований Україною 19 жовтня 1973 р.); Конвенція про захист прав людини й основних свобод (прийнята у Римі 4 листопада 1950 р та ін. [12, с. 184]. Основу цих та інших міжнародно-правових документів закладено саме в Загальній декларації прав людини. Вказані документи містять положення які передбачають соціальний захист особи, у то му числі і військовослужбовців. В умовах воєнного стану, особливої актуальності набувають

У сучасних умовах великого значення набувають міжнародно-правові акти, що закріплюють соціальний захист військовослужбовців у період ведення бойових дій. Ключовими із них є: Женевська конвенція про поліпшення участі поранених і хворих у діючій армії; Женевська конвенція про поліпшення участі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; Женевська конвенція про поводження з військовополоненим ; Римський статут міжнародного кримінального суду (прийнятий 17 липня

1998 р.) ін. [10]. Женевський комплекс та Римський статут сприяють регулюванню питань щодо гарантій соціального забезпечення військовослужбовців та їх сімей під час здійснення бойових дій [31, с. 133].

Серед вітчизняного законодавство основним системо утворюючим документом який передбачає соціальну підтримку військовослужбовців та членів їхніх родин виступає Конституція України. Так, згідно до ст. 17 Конституції України передбачено «…Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їх сімей» [17]. Вважаємо, що дана статті виступає основою для інших українських нормативно-правових актів які регулюють питання пов’язані із соціальною підтримкою військовослужбовців та членів їхніх родин. Чітко вказується, що саме держава має забезпечувати соціальні потреби військовослужбовців та їх родин.

Соціальний характер мають також ст. 46 та ст. 48, в яких відповідно зазначається, що «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» та « кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло» [17]. Отже вказується на наявність права бути соціально захищеним для кожного громадянина України.

Базовими законами які формують загальну систему соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх родин є: Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 5 жовтня 2000 року № 2017-III [37], Закон України «Про військовий обов’язок і військову службу» від 25 березня 1992 року № 2232-XII [25] , закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII [45], та закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-XII [44].

Так, в Законі України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 5 жовтня 2000 року № 2017-III [37], вказуються принципи формування державних соціальних стандартів і нормативів, дія яких відповідно поширюється і на військовослужбовців. Отже, основними принципами відповідно даного закону зафіксовано:

- забезпечення соціальних прав та гарантій визнаних в Конституції України;
- законодавче встановлення державних соціальних стандартів і нормативів;
- наукова обгрунтованість норм споживання та забезпечення;
- соціальне партнерство;
- гласність та громадський контроль;
- урахування відповідних вимог норм міжнародних договорів України [37].

Як бачимо, даний закон слугує проміжною ланкою між загальних міжнародних та конституційних норм соціального забезпечення та відповідно формує засади на яких має формуватися система соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх родин.

Наступним розглянемо основний системоутворюючий закон по відношенню функціонування особливостей соціальної підтримки військовослужбовців – Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. В законі зазначені гарантії щодо грошового забезпечення військовослужбовців, окремо також фіксується стаття щодо винагород військовослужбовцям під час дії воєнного стану. Закон регулює також питання які пов’язані з правом військовослужбовців на охорону здоров’я, медичну допомогу, забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей жилими приміщеннями, освіту, пільги. Окремо фіксується про соціальні гарантії прав членів сімей військовослужбовців, а також право військовослужбовців на правничу допомогу [44].

Отже, даний закон включає основні змістовні засади соціальної допомоги військовослужбовцям та членам їхніх родин. Більш детальні подробиці зазначають в актуальних постановах КМУ.

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Даний закон зазначає хто з військовослужбовців визначається як учасник бойових дій. Окрім цього зазначається про систему соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей, яка представлена у вигляді сукупності органів державної влади, підприємств, установ, організацій, які взаємодіють між собою та іншими системами державного управління з метою формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей. Щодо пільг, які передбачені учасникам бойових дій, то передбачені медичні пільги (безплатне одержання ліків, зубопротезування), житлова (75% знижка плати за користування житлом, комунальними послугами), знижка на паливо, безплатний проїзд усіма видами пасажирського транспорту, освітні пільги, та ін. [45].

Більш детальні механізми щодо особливостей отримання соціальної підтримки військовослужбовцям та їхнім сім’ям вказуються вже Постановах КМУ. Достатньо широко висвітлюється питання пов’язані з особливістю матеріального забезпечення військовослужбовців та членів їхніх родин. Так, Постанова КМУ Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб від 30 серпня 2017 р. № 704, відповідно до якого визначається тарифна сітку розрядів і коефіцієнтів посадових окладів військовослужбовців, розміри посадових окладів, надбавки (в тому числі матеріальна допомога для вирішення соціально-побутових питань), та ін. [36].

Відповідно до викликів війни, окремо регулюється питання виплат Постановою КМУ «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім’ям під час дії воєнного стану» від 28 лютого 2022 р. № 168. Даний документ регулює порядок

нарахування та виплати додаткових грошових виплат військовослужбовцям у період воєнного стану. Відповідно до його змісту встановлюється надбавку в розмірі 100 тис. грн на місяць для військовослужбовців, які безпосередньо беруть участь у бойових діях. Також вказується, що ті військовослужбовці які виконують бойові завдання, але не перебувають у безпосередньому контакті з ворогом, отримують 30 тис. грн щомісячної надбавки. Зазначається сума одноразової виплати сім'ям загиблих військовослужбовців [33]. Вважаємо, що дана постанова є основним механізмом фінансової підтримки військовослужбовців та їхніх сімей у період війни.

Під час російсько-української війни особливого значення набула постанова КМУ «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення сім'ям військовослужбовців, захоплених у полон або заручниками, а також інтернованих у нейтральних державах або безвісно відсутніх» від 30 листопада 2016 р. № 884». Вже з назви бачимо, що документ регулює механізм фінансової підтримки сімей військовослужбовців, які потрапили в зазначені обставини. Відповідно до ключових засад Постанови то виплата грошового забезпечення продовжується за військовими, які перебувають у полоні, і нараховується членам їхніх сімей. Основними підставами для виплат має бути наявність офіційного підтвердження статусу полоненого, або зниклого безвісти [40].

Дана постанова сприяє забезпеченню соціальної підтримки сімей військових, які опинилися в критичних ситуаціях, та гарантує їм стабільне матеріальне забезпечення на період відсутності годувальника.

Окрім матеріального забезпечення КМУ регулює також питання пов'язані з оздоровчими процедурами, завдяки Постанові КМУ «Про затвердження Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками до санаторно-курортних закладів військовослужбовців, ветеранів війни, ветеранів військової служби, органів внутрішніх справ та деяких інших категорій осіб і членів їх сімей» від 27 квітня 2011 р. № 446. Відповідно до умов постанови, то військовослужбовці та члени їхніх родин мають право на безоплатні або частково оплачувані путівки. Зазначається про можливість надання залежно від

стажу служби, стану здоров'я, наявності медичних показань, та те, що пріоритет мають особи з інвалідністю, учасники бойових дій та родини загиблих. Джерелами фінансування є: державний бюджет, кошти Міністерства оборони, МВС, та ін. відомств [41]. Ця постанова спрямована на підтримку здоров'я військовослужбовців та їхніх сімей, забезпечення їхньої реабілітації та відновлення після виконання службових обов'язків.

Окремий напрямок соціальної підтримки військовослужбовців та членів їх родин представляє собою регулювання питання житлової підтримки. Так, Постанова КМУ «Про затвердження Порядку визначення розміру та надання військовослужбовцям та членам їх сімей грошової компенсації за належне їм для отримання жиле приміщення» від 8 жовтня 2012 р. № 1036 регулює механізм виплати компенсації військовим, які мають право на житло, але не отримали його. Відповідно до основних положень даної постанови то право на отримання житла мають ті військовослужбовці, які стоять у черзі на отримання службового житла, а також члени сімей загиблих (померлих) військових. Документ регулює розмір компенсацій в залежності від середньої ринкової вартості житла в регіоні та складу сім'ї та норм забезпечення житловою площею [39]. Постанова дозволяє військовослужбовцям отримати власне житло, мінімізує черги на службові квартири та сприяє поліпшенню соціального забезпечення військових та їхніх сімей.

Інша постанова КМУ «Деякі питання будівництва житла для військовослужбовців та членів їх сімей на земельних ділянках, що належать до земель оборони» від 6 липня 2011 р. № 715 регулює порядок використання земель оборони для забезпечення військових житлом. Відповідно до засад постанови дозволяється будівництво для військових та їхніх сімей на землях оборони. Основними джерелами фінансування є держава, міжнародна допомога та приватні інвестиції. Основним механізмом реалізації даної постанови є залучення будівельних компаній, спрощена процедура передачі земель під забудову [10]. Мета даної постанови це вирішення житлової проблеми

військовослужбовців, ефективне використанню земель оборони та поліпшенню соціального захисту військових і їхніх сімей.

Нормативно-правова база соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх родин включає міжнародні, національні та регіональні документи, які визначають особливості надання соціальної підтримки. Міжнародні акти, зокрема – Загальна декларація прав людини, Женевські конвенції та Римський статут, закладають фундаментальні стандарти захисту прав військовослужбовців. Конституція України та базові закони (зокрема, «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців», «Про статус ветеранів війни», «Про державні соціальні стандарти») встановлюють державні гарантії для військовослужбовців та їхніх родин. Постанови Кабінету Міністрів України відіграють ключову роль у практичній реалізації соціальної підтримки, регулюючи порядок грошових виплат, медичного обслуговування, санаторно-курортного лікування, житлового забезпечення, тощо.

2.3. Світовий досвід соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей

Для того, щоб впроваджувати оптимізаційні кроки по відношенню до соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх родин є потреба в дослідженні особливостей закордонного досвіду.

В науковому просторі зазначається, що найбільш розвиненою системою соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх родин володіють США та країни НАТО.

В низці країн, серед яких США, Німеччині, Франції функціонує система гарантованих соціальних виплат військовослужбовцям, яка складається з окладу, додаткових виплат, продовольчої і постійної житлової надбавки, а також одноразові виплати у разі звільнення з військової служби. Як зазначають дослідники, оклад грошового забезпечення військовослужбовців у країнах НАТО в порівнянні з Україною, свідчить про те, що рівень грошового

забезпечення військовослужбовців України в 1,5–3 рази менше, ніж у Росії та Польщі, та в 5-13 разів менше, ніж у США та Німеччині [25, с. 140].

Одним із ключових зразків для України виступає військово-політичне утворення – НАТО. Особливість системи соціального забезпечення військовослужбовців та членів їхніх родин в країнах НАТО складається з декількох напрямків:

- прямі регулярні виплати;
- спеціальні заохочувальні виплати;
- виплата компенсації;
- пільги як для військовослужбовців так і для членів їхніх сімей. Особливість прямих виплат полягає в тому, що вони включають у себе як і грошове забезпечення, а також житлове забезпечення, та видачу продовольчих товарів. Щодо спеціальних заохочувальних виплат то вони передбачені лише для окремих категорій військовослужбовців (служба в екстремальних або особливих умовах). Відповідно основним завданням таких виплат є заохочення до продовження роботи в складних умовах. Виплати компенсацій призначається для непередбачуваних випадків. Таким чином, в країнах НАТО, виплати повністю покривають переміщення військовослужбовців та членів їх сімей, у разі нового місця проходження служби. Також в країнах НАТО передбачені пільги для військовослужбовців та членів їхніх родин щодо медичного обслуговування, отримання освітніх послуг, пільги у спеціалізованих магазинах продовольчих і промислових товарів, право позачергового працевлаштування (для членів сім'ї) [31, с.136].

Розглянемо тепер більш детально окремо по країнам. В США функціонує складна система оподаткування яка стосується як і цивільних осіб, так і військовослужбовців. Але по відношенню до військовослужбовців існує порядок надання пільги. Так на військовослужбовців не поширюється федеральний податок з продовольчих, квартирних надбавок, речового забезпечення, та ін.. Необхідно також зазначити, що в США не оподатковуються компенсації військовослужбовцям, які проходять службу за кордоном. В

результаті податкових пільг «чисті» доходи військовослужбовців значно збільшуються.

Ефективність системи соціального захисту військовослужбовців та ветеранів США, обумовлено тим, що питаннями соціального захисту прав та інтересів ветеранів бойових дій займається Міністерство у справах ветеранів. У підпорядкуванні даного міністерства діють Управління статистики та Управління пенсійного забезпечення ветеранів. Нормативне регулювання питань соціального забезпечення у віданні спеціальних комітетів, що діють у структурах Сенату та Палати представників (комітети з національної безпеки та у справах ветеранів). Одним із напрямків соціальної підтримки є те, що військовослужбовці та члени їхніх сімей отримують 50% знижки на квитки приватне транспортне забезпечення, за оренду номерів у готелях, тощо.

Звісно же більшої увагу соціальній підтримці надається у випадку участі у військових діях. Так в США, для тих військовослужбовців які несли службу в Іраку та Афганістані, було створено систему всебічної підтримки. Дана система включає у собі програми з медичної та психологічної допомоги, психологічної реабілітації, професійної підготовки та працевлаштування [30, с.351].

Щодо особливостей системи соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей, то у Великій Британії діє система підтримки ветеранів та військовослужбовців, яка включає у собі різного роду програми які передбачають надання соціальних пільг, перекваліфікації та допомоги у працевлаштуванні, консультаційних послуг, допомоги із житлом. Так, основна роль покладається на

Службу соціального забезпечення армії. Основним завданням даної служби є надання комплексної професійної та конфіденційної допомоги військовослужбовцям та членам їхніх сімей. Опорними засадами її функціонування є:

- особиста підтримка;
- підтримка громади;
- інформаційна підтримка;

- функціонування спільної служби з питань надання житлових послуг.

Окрім держави, ефективно соціальною підтримкою займаються незалежні організації. Однією із таких є Федерація військових сімей, яка представляє собою незалежну благодійну організацію, яка орієнтована на роботу із сім'ями військових. Особливість діяльності даної організації полягає у забезпеченні зв'язку між сім'ями, армією та урядом і є представником інтересів військових сімей на всіх рівнях. Також організація сприяє допомозі сім'ям, які живуть у військовому містечку, або у вирішенні питань які пов'язані із власним житлом, або купою інших питань.

Майже 15 років у Великобританії функціонує Угода про Збройні сили, яка передбачає взаємодію уряду, бізнесу, місцевої влади, благодійних організацій та громадськості. Функціонал даної угоди поширюється на вирішення таких питань які пов'язані з житловим будівництвом, освітою, охороною здоров'я та працевлаштуванням [11, с. 46]. Як бачимо, даним питанням в країні ефективно опікуються як державні органи так і громадський сектор.

В багатьох країнах світу окремо є посада військового омбудсмена, компетенція діяльності якого пов'язана як із захистом військовослужбовців, так і членів їх сімей. Дана посада є в таких країнах як: Швеція, Норвегія, Німеччина, Ізраїль, Австралія, Боснію та США. Основним напрямком роботи військового омбудсмена є прийняття та розгляд скарг від членів сім'ї військовослужбовця.

Щодо Німеччини, то медичне страхування військовослужбовців забезпечується на рівні держави та гарантується урядом. Щодо питань які пов'язані із житлом, то військові та їхні сім'ї отримують субсидії на оренду житла. Окремо в Німеччині діє програма забезпечення членів сімей військовослужбовців, яка має назву «Привабливість військової служби». Окрім неї в системі Збройних Силах ФРН функціонує Психосоціальна мережа, завданням якої є надання послуг з медико-санітарного, психологічного, соціального напрямку служб. Дана служба має повноваження які дозволяють

надавати консультації як для військовослужбовців так і для членів їх родин [1, с. 7].

Окремої уваги, вважаємо заслуговує досвід Ізраїлю, це обумовлено тим, що дана країна з початку свого існування як незалежна держава періодично вимушена відстоювати право на своє існування. Отже, в Ізраїлі, активно функціонує Управління по роботі з постраждалими військовослужбовцями та членами їх сімей. Повноваження якого передбачають здійснення соціального, медичного та реабілітаційного забезпечення військовослужбовців та їх сімей. Окрім даного управління, в системі Міністерства оборони, окремо є Відділ реабілітації ветеранів з інвалідністю.

Враховуючи особливості військової служби та її наслідків (особливо в Ізраїлі), окремо діє центр кризової допомоги. Його основним завданням є надання телефонних консультацій з питань, що виникають у членів сімей військовослужбовців.

Поширено практикою стає налагодження співпраці держави з міжнародними організаціями та установами. Так в Ізраїлі реалізовується співпраця уряду та Beit Halochem (міжнародна мережа закладів допомоги). Результатом даної співпраці є утворення спеціалізованих центрів, які надають допомогу у вигляді різних послуг: фізіотерапії, гідротерапії та реабілітації, освітні, культурні, творчі заходи [4, с. 48]. Вагому роль в Ізраїльському досвіді надання соціальної підтримки відіграє саме психологічний компонент підтримки. Тому, допомога в даному напрямку здійснюється достатньо широко, а передбачає комплексний підхід :

- діагностика та профорієнтація;
- система психологічної підтримки військовослужбовців;
- реабілітація й робота з демобілізованими;
- психологічна робота із цивільним населенням;
- психологічна робота з сім’ями потерпілих [28, с.328].

Ізраїль також має потужну база різноманітних виплат та соціальної допомоги для членів сімей військовослужбовців, які загинули під час виконання

службового обов'язку. Є окрема закріплена система пільг в залежності від хто входить до складу загиблого військовослужбовця. Багато уваги в Ізраїлі приділено системі соціальної підтримки дітям загинувших військовослужбовців. Таким чином, право на допомогу за дітьми зберігається до 21 року, а може і до 24 років [43].

Вивчення закордонного досвіду соціальної підтримки військовослужбовців є необхідною умовою для вдосконалення української системи соціального захисту в умовах тривалої війни. США вирізняються потужною інституційною інфраструктурою та широкими податковими пільгами. У Великій Британії діє міжсекторальна модель підтримки. В Німеччині соціальна підтримка охоплює державне медичне страхування, житлові субсидії та спеціальні психосоціальні служби. Система соціального захисту в Ізраїлі включає державні управління, кризові центри, мережі реабілітаційних закладів, а також глибоку психологічну підтримку як для військовослужбовців, так і для їхніх родин. Україні доцільно адаптувати кращі практики країн НАТО та Ізраїлю, зокрема у частині податкових пільг, спеціалізованих програм для родин військових, створення спеціалізованих реабілітаційних центрів і посади омбудсмена з прав військовослужбовців.

Дослідження сутності, принципів та особливостей соціальної підтримки військовослужбовців та їх сімей в сучасних умовах продемонстрував потребу у тому, що така підтримка має бути комплексною, довготривалою й системною. Соціальна підтримка має охоплювати матеріальну, психологічну, медичну, юридичну, освітню та житлову допомогу. Основними принципами є справедливість, доступність, безперервність, цілісність.

Законодавчий вимір має стати провідною настановою щодо особливостей надання соціальної підтримки. Наразі нормативно-правова база соціальної підтримки військовослужбовців і їхніх родин охоплює міжнародні, національні та регіональні акти. Серед яких, Загальна декларація прав людини, Женевські конвенції, Конституція України та закони: «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців», «Про статус ветеранів війни» та ін., які визначають

державні гарантії, постанови КМУ, які конкретизують механізми реалізації допомоги.

Вивчення міжнародного досвіду є ключовим для вдосконалення системи соціального захисту військовослужбовців в Україні в умовах тривалої війни. Україні варто адаптувати найкращі практики країн НАТО та Ізраїлю - податкові пільги, підтримку родин військових, створення реабілітаційних центрів і впровадження інституту омбудсмена з прав військовослужбовців.

РОЗДІЛ 3
ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

3.1. Сучасний стан соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей в Україні

Для того, щоб осягнути особливості сучасного стану соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей в Україні, необхідно розглянути певні причинно-наслідкові розвитку даного напрямку діяльності. За час Незалежності, увагу до необхідності проведення гідної соціальної підтримки військовослужбовцям та членам їхніх родинам була прикута лише внаслідок початку російсько-української війни. Тривалий час, держава не розглядала військовослужбовців як важливу частину суспільства. Як зазначає І.М. Коропатнік, що дана бездіяльність відповідно має негативні наслідки, серед яких «нераціональне відчуження військового майна, неефективна кадрова політика по відношенню до військовослужбовців, довготривалий процес зниження боєздатності збройних сил, зменшення рівня соціально-правового захисту військовослужбовців» [18, с.7-8]. Тому відповідно сфера соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей, тривалий час займала останні позиції щодо забезпечення. В результаті це вплинуло на зниження іміджу ролі військовослужбовців, на якість підготовки, та загалом мотивацію до якісного виконання службових обов'язків. Як бачимо, є потреба в державному забезпеченні належного рівня соціальної підтримки як і військовослужбовців так і членів їхніх родин.

Вже під час російсько-української війни, вітчизняними науковцям і 2018 році, було проведено дослідження. Так, О.Й. Потопахіната і Ю.О. Шолудько зазначили, на недостатньому рівні соціального захисту військовослужбовців. Дослідники зазначили, на необхідності переосмисленні того, що

військовослужбовців необхідно сприймати як соціально вразливу категорію суспільства. Це обумовлено відсутністю гарантій їх роботи та виконання покладених на них функцій та завдань. Тому дослідники констатували той факт, що держава неспроможна здійснити соціальне забезпечення та соціальний захист військовослужбовців, що обумовлено різними факторами, в тому числі соціально-економічними [63, с. 56].

Початок повномасштабної війни значно активізував перегляд ролі соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх родин. На сьогодні вже прослідковується трансформація в напрямку підвищення рівня, ролі та якості соціального захисту та соціального забезпечення військовослужбовців та по відношенню до членів їхніх родин. Як зазначає А.В. Сахній, прослідковується «певне переформатування розуміння важливості військової служби після загострення подій в Україні у 2022 році. Військова служба набула нових рис, в тому числі й у питанні її важливості та ролі, що виразилось у посиленні нормативно-правової бази, яка регулює питання військової служби» [51, с. 378].

Хоч певні трансформації і прослідковують, але ті прогалини як і були прослідковувалися десятиліттями та ті виклики та впливи які наразі є внаслідок повномасштабної війни, вказують на значення загострення соціальних проблем. Здебільшого це стосується членів сімей військовослужбовців, та тих військовослужбовці які звільнені від служби. Тому на сьогодні є нагальна потреба в у вдосконаленні системи соціальної робот військовослужбовцями та їхніми родина [50].

Стан соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей в Україні, визначається тими законодавчими нормами які і визначають перебіг та особливості функціонування відповідної системи. Наразі, низка науковців висувають певні претензії щодо можливостей сучасного законодавства задовольняти соціальні потреби військовослужбовців та членів їхніх родин. В.М. Циганок зазначає, що сучасному нормативно-правовому вимірі немає єдиного підходу щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх

родин. Відповідно прослідковується відсутність єдиного законодавчого акту, який би визначав консолідовані та взаємоузгоджені стандарти і принципи надання соціальної підтримки військовослужбовцям та їх сім'ям. Хоч законодавча складова і представлена низкою документів які передбачають соціальну підтримку, та має низку правок, з метою покрашення системи соціальної підтримки, здебільшого дані зміни впливають на трансформацію кількісних, а не якісних норм [62, с. 377].

Ще до початку повномасштабного вторгнення, але вже під час російсько-української війни було проведено дослідження, метою якого було з'ясувати наскільки українські військовослужбовці задоволені рівнем соціального забезпечення. Так 10% опитаних офіцерів контрактної служби відповідаючи на питання «Чи отримували Ви послуги з психологічної реабілітації?» зазначили, що проходили психологічну реабілітацію під час санаторно-курортного лікування. Не менш актуальним є питання пов'язані із реалізацією житлової політики для військовослужбовців, і на питання «Чи користувалися Ви пільгою щодо забезпечення житлом?», відповідь «так», було надано лише 4,7% (1 військовослужбовець), бо отримав квартиру від держави. Відповідно на питання «Чи є у Вас потреба у забезпечені житлом?» – 33% опитаних зазначили по наявність потреби у власному житлі. Відповідно до наступних питань, 33% зазначили що стоять в черзі на отримання житла. 95% опитаних зазначили що отримують грошове забезпечення, але зазначили, що хотіли б щоб розмір грошового забезпечення був більший. Щодо рівня задоволеності продовольчим забезпеченням, 33% опитаних відповіли позитивно, але зазначили, що його не достатньо. Тому в результаті проведення дослідження зазначалося, що військовослужбовці не мають комплексної соціальної підтримки, та є потреба в психологічній, фінансовій та житловій підтримці [54, с. 181-183].

Однією із провідних проблем наразі є складність та тривалість процедури встановлення статусу, це стосується як і оформлення статусу «учасника бойових дій» (УБД), «члена сім'ї загиблого» або «інваліда війни» може тривати

місяцями, а іноді роками. Як результат військовослужбовець та його родина не можуть отримати пільги, а у разі якщо військовослужбовець загину члени його родини не можуть оформити допомогу або виплати. Дана проблема фіксується доволі часто, від початку повномасштабного вторгнення. Військова частина в якій військовослужбовець служить, з тих чи інших причин не оформлює своїх солдатів як військовослужбовців. Таким чином, людина може служити, загинути, але офіційно не є зареєстрованою в списках частини. Здебільшого такі проблеми виникають через недбалість командування, і як результати родини військових вимушені доводити, що їх родич був військовослужбовцем, та відповідно мають праву на соціальний захист з боку держави. Окрім подібних проблем фіксують також значний рівень бюрократизації, коли родини військовослужбовців які загнули вимушені довести державі, що військовослужбовець мав дітей, бо стосунки з жінкою яка народила йому дитини не були оформлені. Поширеною проблемою є також той факт, якщо дитини народилася після загибелі військовослужбовця, ТЦК може зазначити, що така дитина не є претендентом для отримання соціальної допомоги, тому що не була членом його сім'ї, коли він був живий [32].

Якісна та всебічна соціальна підтримка військовослужбовців потребує стабільної економічної ситуації. Початок повномасштабної війни значно вплинув на економічну стабільність України. Тому сучасна економіка України тримається за рахунок міжнародної фінансової підтримки. Не виключенням є сфера соціальної підтримки сфери військовослужбовців. Як вже вище зазначалося, то після початку повномасштабного вторгнення було запроваджено тарифи виплат військовослужбовцям. Інколи дані виплати можуть затримуватися, це обумовлено як і відсутністю необхідного обсягу фінансування у бюджеті, так неправильно сформованими запитами на виплату грошового забезпечення військовою частиною. До проблем із затримка виплат відносять також і той факт що одночасно в заробітну плату включають безпосередньо додаткові грошові виплати щодо участі в бойових діях чи перебування в зоні бойових дій [56].

Навіть на третій (четвертий) рік війни, деякі військові частини не виплачують додаткові грошові (винагороди) солдатам. Так наприклад одна з частин як мінімум в період з вересня 2024 року по січень 2025 року не виплачувала військовослужбовця військової частини додаткових грошових винагород. Керівництво частини зазначало, що відсутність виплат обумовлена перевірками. Розуміючи дану проблему військовослужбовці звернулися до Міністерством оборони та Генштабу, які в свою чергу зазначили, що не зважаючи на перевірки виплати мають бути. А частина все одно зазначала, що є певний наказ, що нібито допоки не усунуть недоліки, виплат не буде. Як результат багато військовослужбовців перевелися до інших бригад, батальйонів та військових частин, адже таке ставлення з боку вищого командування багатьох обурило. Завдяки наполегливості у відстоюванні власних прав та журналістській розвідці, з'ясувалося, що причиною невиплат стало неправильне ведення діловодства [8]. Вважаємо, що такі проблеми мають вирішуватися значно оперативніше, не викликаючи резонансу, та масового невдоволення, для збереження мотивації серед військовослужбовців.

Проблема фінансування та сурової бюрократизації, є додатковим навантаженням для родин військовослужбовців які є зниклими безвісті. Наразі багато то обурений змінами у законодавстві. Відповідно до цих змін наразі військовослужбовець має написати особисте розпорядження, в якому має зазначатися, хто з його рідних і в яких частках отримуватиме його гроші внаслідок того якщо він буде зникли безвісті. Таким чином військовослужбовець може вказати отримувачем коштів дружину, дітей, батьків та ін.. У разі наявності даного документу проблем не виникне. Але виникає питання, що робити, якщо військовослужбовець, не встигає написати перед тим як зникнути безвісти, потрапити в полон або загинути. Наразі якщо такого документу немає, то 50% тієї суми автоматично депонується на рахунок військової частини, а решта у рівних частках ділиться між певними категоріями людей першої родинної ланки. Починаючи з 15 квітня 2025 року значно ускладнився процес подачі документів, для тих хто претендує на отримання

допомоги. Необхідно зібрати значно більше копій документів, бо на виплату претендує не одна особа, а декілька [26]. Звісно, з одного боку запровадження даного механізму дозволяє укинути можливих маніпуляцій статусом безвісті зниклого, як і з боку військовослужбовця, так і членів його родин. Але вважаємо, що збір значної кількості документів, не є раціональним та вимагає подальшої оптимізації. Тим паче враховуючи дані зміни, комплексний збір документів, щодо сімейного статусу, та родичів військовослужбовців необхідно проводити не лише коли він отримав статус зниклого безвісти, а перед тим як отримує статус військовослужбовця.

Окрім проблем із затримкою заробітної платні, однією можливо з найбільших проблем наразі є житлове питання, це стосується як і постійного житла, так і тимчасового. Ще до початку повномасштабної війни фіксувалась проблема значної черги на житло серед військовослужбовців. Відповідно до викликів та наслідків збройної агресії дане питання значно обтяжилося. Це пов`язано з низкою факторів, серед яких:

- велика частка зруйнованого житла, яке призначалося для військовослужбовців;
- як наслідок ще більш суттєвим зростанням черг на отримання житла для військовослужбовців та членів їхніх родин;
- нестача коштів (значна частина спрямована на оборонну сферу);
- фактичне «замороження» будівництва в цілому та службового житла зокрема [16].

Щодо саме викликів з тимчасовим житлом, то багато військовослужбовців фіксують низку проблем. Так провідною проблемою для військовослужбовців, які на короткій проміжок часу необхідно житло, з тих чи інших проблем є переоцінка вартості житла з боку квартироздавачів. Ті хто здають кварти вважають, що військовослужбовці можуть сплатити значну суму за їх житло, навіть якщо воно не відповідає мінімальним вимогам життєдіяльності людини. Окрім завищених цін, питанням пошуку житла для військовослужбовців в прифронтових районах часто маніпулюють шахраї. Тому традиційні методи

пошуку житла за допомогою інтернету які характерні для цивільного життя не є варіантом в даному випадку. Військовослужбовці та їх родини вимушені самостійно займатися пошуком житла. Симбіоз цих та інших проблем обумовлює і виклик в якому держава не компенсує військовим витрати на службове житло. Хоч Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», і передбачає це. Законом передбачено, що держава має забезпечити військових і їхні родини житлом, а також військова частина зобов'язана орендувати для них жиле приміщення, або як виплачувати грошову компенсацію за наймання приміщення. Але здебільшого військовослужбовці самостійно оплачують оренду житла [24]. Отже бачимо, що питання пов'язані із забезпеченням житла військовослужбовців потребує актуалізації та уточнення на відповідному рівні.

Сфера медицини та реабілітації військовослужбовців, також в умовах війни не має відповідного рівня розвитку та здатності забезпечити потреби військовослужбовців. Як зазначають результати дослідження «Шлях пораненого: потреби, проблеми та бачення майбутнього», то 42% військовослужбовців заявили про відсутність змоги пройти реабілітацію та/або недостатній реабілітаційний період. Близько 50% зазначили, про труднощі із проходженням реабілітації. А 24% зазначили про хаотичний характер отримання відповідних послуг [48, с.5].

З низкою проблем в сфері охорони здоров'я, зустрічаються і ті військовослужбовці яких комісували за станом здоров'я. Для багатьох є викликом те, що після того коли військовий повертається в цивільне середовище, і вимушений звертатися в звичайні лікарні, де лікарі не спеціалізуються на травмах які були отримані внаслідок війни. Проблемою є те, що немає місця куди можна прийти комісованим після військової служби через декілька років і знали клінічну картину. Військові шпиталі зазвичай функціонують в обласних центрах, але ветеранам з тих чи інших причин може бути важко до них дістатися [23].

Загалом ключовими проблемами в сфері охорони здоров'я військовослужбовців на сучасному етапі можна виокремити, те що військові шпиталі не завжди встигають забезпечити вчасне та якісне лікування через наплив поранених, те що наразі прослідковується недостатня кількість фахівців, особливо військових психологів та реабілітологів. Як свідчать результати опитування відповідно прослідковується нестача реабілітаційних центрів, а доступ до протезування за державний кошт обмежений через затримки з постачанням імпортних матеріалів.

Загалом державою передбачено також цілу систему пільг військовослужбовцям та членам їх родин. До основних пільг можна віднести: пенсію у разі втрати годувальника, пенсія по втраті годувальника, який зник безвісти за особливих обставин, пенсії учасникам бойових дій та членам сімей загиблих військових, виплати військовим, яких нагородили держвідзнаками, одноразова грошова винагорода захисникам та захисницям, яким призначили звання Героя чи Героїні, пільги для ветеранів та військових на житлово-комунальні послуги, позачерговий вступ до ЗВО, першочергові місця у загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладах і дитячих оздоровчих таборах та ін. пільги які надають органи місцевого самоврядування [15]. Але дуже часто військовослужбовці стикають з відсутністю можливості скористатися тими чи іншими пільгами. Так наразі соціальна підтримка часто реалізується через місцеві бюджети. Як наслідок заможні громади можуть надати більше пільг, на відміну від маленьких сільських громад, бо в них просто немає ресурсів. Таким чином в Києві чи Харкові родини військовослужбовців можуть отримати значну допомогу, тоді як у маленьких селах майже нічого. Як результат виникає соціальна нерівність та напруга.

Проблема з пільгами також тісна пов'язана із низькою якістю комунікації між органами влади з військовослужбовцями та членами їх родин. Багато стикається з тим, що вони не проінформовані щодо пільгових можливостей. Так наприклад поширеною є проблема коли громади виплачують військовослужбовцям від 10 до 50 тисяч гривень як разову грошову підтримку,

але з тих чи інших причин не всі знають про цю можливість. Також військовослужбовці, ветерани, та члени їх родин наголошують на безініціативність з боку держави в питаннях надання адресної допомоги. Досвід вказує, що система державної влади так влаштована, що військовослужбовцям та членам їх родин самостійно шукати допомоги [23].

Сім'ї військовослужбовців також стикаються з низкою проблем, які в тій чи іншій мірі пов'язані з недосконалими формами військовослужбовців та членів їхніх родин. Багато родин військовослужбовців дуже часто самостійно намагаються надати допомогу родичу який перебуває на війні. Дана допомога починається від допомоги обмундирування та екіпіровка, бо поширеним є той випадок, коли держава не надає відповідного екіпірування, або якщо і надає, то його воно має низьку якість. Окрім цього родинам військовослужбовців доводиться розбиратися у безлічі юридичних і бюрократичних процесів. З тих и інших причин, з метою отримання соціальної допомоги сім'ї військовослужбовців мають вирішувати бюрократичні питання з метою вирішити те чи інше питання. Окрім бюрократичних викликів в умовах війни, сім'ї військовослужбовців часто стикаються з психологічними проблемами, але доступ до спеціалізованої допомоги обмежений [19].

Соціальна підтримка військовослужбовців та їхніх родин в Україні наразі залишається недостатньо розвиненою. Однією з ключових проблем залишається складна і тривала процедура отримання статусів, які є основою для отримання пільг, а також надмірна бюрократизація, що ускладнює доступ до допомоги родинам загиблих та зниклих безвісти військових. Наявна нормативно-правова база є фрагментованою та не забезпечує єдиного підходу до соціального захисту, що створює юридичну невизначеність та перешкоджає формуванню системної політики у сфері підтримки військових.

3.2. Основні чинники оптимізації соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей в умовах сучасної України

Розглянута система та механізми соціальної підтримки військовослужбовців, закордонний досвід та сучасний стан вказує на необхідність впровадження низки факторів та чинників які б мали сприяти оптимізації соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Оптимізацію законодавчого напрямку то вважаємо за необхідне зробити Враховуючи той факт, що соціальна підтримка включає у себе низку компонентів, відповідно і оптимізація має включати у собі покращення кожної сфери.

1. Законодавчий вимір оптимізації процесу надання соціальної підтримки військовослужбовцям та членів їх сімей. Для даного кроку необхідним є спрощення нормативно-правових процедур, яка передбачатиме мінімізацію бюрократичних перепон, з метою отримання житла, медичної допомоги, пільг тощо. Як варіант, процесу дебюрократизації сприятиме активне залучення цифрового сервісу «Дія». Низка науковців зазначають, на необхідності розробки та прийняття окремого нормативно-правового акту, який би врегулював саме питання соціальної підтримки членів сімей військовослужбовців [55, с.160]. Так, ще в 2020 році, відбувалося обговорення такого закону, і було запропоновано законопроєкт «Про Захисників/Захисниць України та членів їх сімей», завданням якого було визначення гарантій на відповідний рівень життя, можливостей для самореалізації, умов для забезпечення фізичного та психічного здоров’я, формування суспільної поваги та ін. [42].

Якщо розглядати більш детально наступні кроки. Щодо оптимізації проблеми надання статусу УБД або члена родини загиблого є потреба в оптимізації Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та відповідних постановах КМУ необхідно спростити процедуру, створити електрону системи для присвоєння та процесу відстеження відповідних статусів. Також поширеною проблемою є правова колізія між

законами та підзаконними актами, де органи соціального захисту трактують документи по-різному. Для цього вважаємо за потрібне необхідним є уніфікація нормативно-правових актів, створення юридичних інструкцій для ОМС.

2. Гарантування стабільної заробітної платні військовослужбовцям відповідно до справедливого перерахунки та інфляції. Рекомендуємо запровадити автоматичну індексацію заробітної плати військових з урахуванням рівня інфляції. А також чіткого нормативно-правового врегулювання грошового забезпечення для різних категорій військових. В контексті оптимізації загальної системи соціальної підтримки рекомендуємо також запровадити спрощений механізмів виплат компенсацій сім'ям загиблих та полонених. Враховуючи фінансову кризу держави, необхідним є залучення міжнародної фінансової підтримки, особливо це стосується питань соціальної адаптації ветеранів. Також має діяти прозора формула нарахувань, яка засновується на уніфікованому тарифі: базова ставка + надбавки за:

- бойові дії;
- вислугу років;
- спеціалізацію (сапери, медики, розвідка тощо);
- регіон (чим ближче до фронту, тим вища надбавка).

Також необхідно запровадження автоматизованої платіжної системи через Міноборони та контроль за виплатами через електронні кабінети військових. Також враховуючи досвід, командири мають нести адміністративну або дисциплінарну відповідальність за затримку виплат.

3. Актуалізація ролі та подолання викликів пов'язаних з житловою політикою для військовослужбовців та членів їх родин. На сьогодні є нагальна потреба у прискорення будівництва службового житла на землях оборони. Також є потреба у збільшення доступу військових до іпотечних програм («єОселя» з оптимальними умовами для ветеранів). Окрім надання можливості мати власне житло, як один із варіантів є запровадження системи орендного житла для військовослужбовців та членів їхніх сімей. Дана система має засновуватися на реалізації державної програми субсидій на оренду житла для

військовослужбовців та їхніх сімей. Також враховуючи розглянуті виклики рекомендуємо розвивати будівництво спеціальних житлових комплексів для військових. Доречним буде запровадження моделі мікрорайонів із повним соцпакетом: дитсадки, школи, медпункти. Також в умовах війни можна створювати тимчасові модульні містечка, які пізніше можна переобладнати в постійне житло. У вирішенні питання орендованого житла у прифронтоваих громадах вважаємо за потрібне залучення місцевої влади до вирашення проблеми. Доречним буде реновація закинутих будівель у селах та малих містах під житло для військовослужбовців. А також надання податкових пільг для тих громад які надають квартири військовослужбовцям та їх сім'ям.

4. Покращення можливості та якості медичної та психологічної допомоги для військовослужбовців та членів їхніх родин. Відповідно до розглянутого вище дослідження бачимо, що на сьогодні є потреба у збільшення кількості реабілітаційних центрів для поранених військових. Вагомою потребою є також запровадження міжнародних стандартів протезування та фізичної реабілітації. Щодо психологічної підтримки доречним буде відкриття спеціалізованих центрів психологічної реабілітації, як будуть надавати послуги як і для військовослужбовців так і для їхніх сімей. Доречним буде також розробка та впровадження державних програми психологічної допомоги для родин військовослужбовців. Також сприятимуть вирішенню даного питання і законодавчі зміни, вважаємо, що внесення змін до закону «Про реабілітацію осіб з інвалідністю» мають гарантувати психологічну допомогу для військовослужбовців та ветеранів на безкоштовній основі. Відповідно до сучасних викликів є потреба у розвитку системи військової медицини та реабілітації. Таким чином, вважаємо за необхідне розвиток мережі військово-медичних закладів, які мають бути розташовані не лише в обласних центрах, а й в регіонах в цілому. Відповідно до потреб бачимо необхідність створення єдиної електронної бази військових пацієнтів, щоб забезпечити безперервність лікування і спостереження Важливим кроком в оптимізації надання медичної допомоги буде сприяння розвитку ветеранських реабілітаційних центрів у

громадах. А також запровадження механізму державного ваучера на психологічну допомогу, який військовослужбовець або його родина може використати в будь-якій профільній установі. Також вважаємо, що цивільні лікарі мають розумітися і на травмах які виникли внаслідок війни. Тому є потреба у додатковому навчанні та сертифікації відповідно для готовності роботи з ветеранами. А для родин військовослужбовців доречним буде виділення пільгових квот для медобслуговування у лікарнях.

5. Оптимізація пільгової системи для родин військовослужбовців. Наразі, як бачимо родини військовослужбовців часто залишаються без підтримки громад, освітніх або соціальних пільг, або стикаються з тим, що в різних регіонах або громадах права родин військовослужбовців реалізуються по-різному: в одній області є безкоштовне харчування для дітей військових в іншій ні. Вважаємо, що пільги для родин військовослужбовців мають бути комплексними та включати у собі: 1) медичне обслуговування (безкоштовний доступ до державної медицини без черг, розширення пільг на психосоціальну допомогу, особливо для дітей та дружин/чоловіків військових); 2) освітні послуги (квоти в ЗВО для дітей військових, безкоштовне навчання для членів родин загиблих воїнів, стипендії для навчання за кордоном у рамках обміну чи партнерських програм); 3) житлова допомога (програми компенсації оренди житла для родин, де один із членів на службі, впровадження державного лізингу: яка дає можливість придбати житло через довгострокову оплату під 0% для військових); 4) транспорт і соціальні послуги (безкоштовний або пільговий проїзд, обслуговування без черг в соціальних і адміністративних установах).

6. Конвертування міжнародного досвіду соціального забезпечення військовослужбовців та членів їхніх родин відповідно до українських реалій. Вважаємо, що корисним буде створення єдиного державного органу, яке буде спеціалізуватися суто питаннями соціальної підтримки військовослужбовців. Даний орган з метою оптимізації надання соціальних послуг буде координувати взаємодію між урядом, бізнесом і громадськими організаціями. Нещодавно України, запровадила посаду військового омбудсмена, застосувавши досвід

Німеччини. Основним завданням військового омбудсмена є захист та контроль за виконанням соціального забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей. Наразі, для повноцінної та ефективної роботи нового органу наразі не вистачає законопроєкту про військового омбудсмена [27]. Щодо фінансової підтримки, доречним вважаємо буде застосування досвіду Великобританії Особливість якого полягає у впровадженні системи військових пенсій, де держава гарантує довічне забезпечення для поранених військових. Цікавим є досвід Ізраїлю, відповідно до якого безкоштовно надається житло для поранених ветеранів.

Комплексне дослідження особливостей соціальної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей, надало нам можливість надати нам рекомендації, які мають на меті сприяти оптимізації соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей в умовах сучасної України. Основними кроками має стати:

- законодавчий вимір оптимізації процесу надання соціальної підтримки;

- гарантування стабільної заробітної платні відповідно до справедливого перерахунки та інфляції;

- актуалізація ролі та подолання викликів пов’язаних з житловою політикою;

- покращення можливості та якості медичної та психологічної допомоги;

- оптимізація пільгової системи для родин військовослужбовців;

- конвертування міжнародного досвіду соціального забезпечення.

Сучасний стан соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей в Україні, демонструє наявність низки проблем, які потребують швидкого вирішення. Дослідження показало, ряд проблем серед яких можна виокремити наступні:

- відсутність єдиного підходу щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх родин;

- відсутність комплексної соціальної підтримки, та є потреба в психологічній, фінансовій та житловій підтримці;

- бюрократичні складнощі;

- фінансові виклики через відсутність необхідного обсягу фінансування у бюджеті або безвідповідальне ставлення відповідальних осіб;

- житлові виклик (проблеми з можливістю винайняти житло, або придбати);

- низька якість комунікації між органами державної влади та військовослужбовцями та членами їх сімей.

Запропоновані рекомендації включають у собі як і теоретичні знання, так і дослідження особливості сучасних викликів. Наразі, вважаємо, оптимізація має відбутися на загальнодержавному рівні, та включатиме у собі як і ретельне вивчення закордонних практик, соціальної підтримки військовослужбовців, детальні зміни та оптимізацію в законодавчому просторі, реформування в сфері практичної можливості надання допомоги (економічні питання, житлова політика, медична та психологічна допомога, оптимізація сфери пільг, тощо.)

ВИСНОВКИ

Відповідно до нашого бакалаврського дослідження особливостей соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей, можемо зазначити, що запропонована нами гіпотеза, підтвердилась. Наразі ефективна соціальна підтримка військовослужбовців та членів їхніх сімей потребує належного рівня державної соціальної політики, інтеграції громадських ініціатив, залучення міжнародного досвіду та інституційної спроможності системи соціального захисту.

1. Аналіз сучасного стану наукової розробки цієї проблематики засвідчив міждисциплінарний характер теми, що охоплює соціологічний, психологічний і правовий виміри. Вітчизняні науковці наголошують на потребі детального дослідження соціально-психологічних аспектів соціальної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей, та на потребі ретельного державно-правового регулювання даної сфери.

2. У процесі теоретичного осмислення ключових понять: «соціальна підтримка», «військовослужбовець», «сім'я», було виявлено, що дослідження їх сутності та особливості сприяє глибокому та багатоаспектному аналізі для сутності та соціальної підтримки та її специфіки в умовах сучасних викликів.

3. Відповідно до поставлених завдань, у роботі застосовано такі наукові принципи, як об'єктивність, системність, комплексність та принцип розвитку. Методологічну основу становили методи наукового аналізу, індукції та дедукції, а також структурно-функціональний підхід.

4. Соціальна підтримка військовослужбовців повинна охоплювати такі ключові напрями: психологічну допомогу, сприяння соціальній адаптації, матеріальне та фінансове забезпечення, юридичний супровід, підтримку здоров'я, освітні та професійні можливості, організацію дозвілля, а також кризове реагування. Основними принципами надання соціальної допомоги є: справедливість і рівність, безперервність, доступність і відкритість.

5. Формування системи соціальної підтримки військовослужбовців та їхніх родин в Україні ґрунтується на чітко визначеній законодавчій базі, яка

охоплює міжнародний, національний і регіональний рівні. Основу цієї системи складають як міжнародні документи (зокрема Загальна декларація прав людини, Женевські конвенції, Римський статут), так і вітчизняне законодавство (Конституція України, спеціальні закони та постанови КМУ). Вони сприяють регулювання соціальних прав військовослужбовців, включаючи грошове забезпечення, медичну допомогу, житлові та освітні пільги, а також підтримку сімей у випадках полону, зникнення чи загибелі військовослужбовця.

6. Україна має вивчати закордонний досвід для вдосконалення системи соціальної підтримки військовослужбовців. У країнах НАТО соціальна підтримка чітко структурована на регулярні, заохочувальні, компенсаційні виплати та пільги. Ізраїль приділяє велику увагу комплексній психологічній та реабілітаційній підтримці, зокрема для сімей загиблих.

7. Щодо сучасного стану соціальної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей то повномасштабна війна активізувала реформу соціальної політики щодо військових, але трансформації здебільшого кількісні, а не якісні. Опитування серед військових демонструють низький рівень задоволеності в питаннях житлового забезпечення, психологічної реабілітації, грошового забезпечення та харчування. Процедури встановлення статусів залишаються складними та затягнутими, що позбавляє родини доступу до належних пільг.

8. Наразі система соціальної підтримки військовослужбовців потребує комплексної оптимізації. Для цього необхідним кроком є спрощення законодавчих процедур і впровадження цифрових рішень. Варто забезпечити стабільну оплату та автоматизацію фінансових виплат. Потрібно активізувати житлові програми, зокрема іпотечні та орендні. Необхідно створювати нову інфраструктуру психологічної та медичної допомоги. Пільги мають бути рівномірними по країні та охоплювати всі ключові сфери життя. Доцільним є врахування міжнародного досвіду та створення спеціалізованого органу підтримки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Басараб С. Обличчям до військових. *Військо України*. 2014. № 12. С. 6-11.

2. Беспалько А., Шумейко А. Основи військово-соціальної роботи у Збройних Силах України та арміях провідних країн світу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Соціальна робота».* 2019. №5. URL : https://visnyk.soch.robota.knu.ua/index.php/journal/article/view/1/1 (дата звернення: 23.01.2025).

3. Біленчук П. Д., Кочетков В. М., Міщенко В. Б.. Військовослужбовець / Енциклопедія Сучасної України/ Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: https://esu.com.ua/article-34490 (дата звернення: 21.01.2025).

4. Бойко-Бузиль Ю. Ю., Пампура І. І. Психологічні аспекти реінтеграції учасників бойових дій. *Вісник Львівського університету.* С. 47-49.

5. Вища освіта та соцгарантії для військових: які переваги пропонує служба в ЗСУ. URL: https://www.rbc.ua/rus/news/vishcha-osvita-ta-sotsgarantiyi-viyskovih-1738920640.html (дата звернення: 24.02.2025).

7. Вікторова Л.В. Соціальна допомога військовослужбовцям в умовах війни: аналіз політик та практик в Україні. «ΛΌГОΣ», 2023. June 23. С.48-51.

8. Дацкова Д. З вересня без виплат: військовий з Вінниччини розповів про невиплату «бойових» у його частині. URL: https://vn.20minut.ua/dopomogha-armiyi/z-veresnya-bez-viplat-viyskoviy-z-vinnichchini-rozpoviv-pro-neviplatu--11951042.html (дата звернення: 05.05.2025).

9. Джус О., Беспалько А., Кравець Д. Соціальний супровід військовослужбовців та членів їхніх сімей в умовах правового режиму воєнного стану. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2023. №4 (56). С.41-45.

10. Деякі питання будівництва житла для військовослужбовців та членів їх сімей на земельних ділянках, що належать до земель оборони : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 липня 2011 р. № 715 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/715-2011-п#Text (дата звернення: 27.01.2025).

11. Дідик Н. Система роботи із сім'ями військовослужбовців: порівняльний аналіз досвіду США, Канади, Великої Британії. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2019. №44(47). С. 37-51.

12. Дідик Н.Ф. Соціально-психологічна підтримка членів родин військовослужбовців як чинник впливу на морально-психологічний стан бійця під час виконання завдань у зоні АТО. *Український психологічний журнал.* 2018. № 1(7). С. 41-57.

13. Довідник з міжнародно-правових актів щодо засад демократії і прав людини. Київ, 2001. 342 с.

14. Квітко Н. М. Соціальна робота з вимушено переміщеними особами як наукова проблема. *Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах*: матеріали наук. практ. інтернет-конф., (Дніпро, 3-4 черв. 2021 р). Дніпро, 2021. С. 513.

15. Коваленко Д. Виплати й пільги для військових та їхніх родин в Україні 2025. URL: https://gre4ka.info/suspilstvo/vyplaty-j-pilgy-dlya-vijskovyh-ta-yihnih-rodyn-v-ukrayini-2024/ (дата звернення: 05.05.2025).

16. Коваленко С. Проблеми забезпечення житлом військовослужбовців в період війни. практика верховного суду України. URL: https://advokat-narodu.com/blog/semeinoe-pravo/problemi-zabezpecennia-zitlom-pilgovix-kategorii-gromadian-viiskovosluzbovciv-v-period-viini-praktika-verxovnogo-sudu-ukrayini (дата звернення: 03.02.2025).

17. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30, Ст. 141.

18. Коропатнік І. М. Адміністративно-правові засади взаємодії громадянського суспільства і Збройних сил України : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016. 519 с.

19. Костенко І. 6 головних проблем, з якими сім'ї військових стикаються вже зараз. URL: https://www.rbc.ua/rus/styler/6-golovnih-problem-kimi-sim-yi-viyskovih-1697462544.html (дата звернення: 04.02.2025).

20. Логвінова О., Рассказова О., Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на сході України. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. №2(7). С.61-71.

21. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота: теорія і практика: Підручник. Київ: Каравела, 2015. С.11.

22. Лукічов В., Кучеренко С., Сеник Б., та ін. Порадник з прав і соціальних гарантій військовослужбовців збройних сил України та членів їх сімей під час дії режиму воєнного стану. URL: https://www.mil.gov.ua/content/27302024/30_08_2024_Poradnyk_z_prav%201_sotsharant1i_v_sl_ZSU_ta_chl_1kh_s1mei_p1d_chas_d11_rezh_v1is_stanu.pdf (дата звернення: 23.01.2025).

23. Мазіна Н. «На якому паркані написано, що в нас є пільги?». З чим стикаються ветерани з пораненнями. URL: https://hromadske.ua/viyna/241318-nochuiut-u-parku-na-lavtsi-ta-v-tiuremniy-kameri-de-zyty-viyskovym (дата звернення: 05.05.2025).

24. Мазіна Н. Ночують у парку на лавці та в тюремній камері. Де жити військовим. URL: https://hromadske.ua/viyna/241318-nochuiut-u-parku-na-lavtsi-ta-v-tiuremniy-kameri-de-zyty-viyskovym (дата звернення: 05.05.2025).

25. Марко І.Є., Марко Є.І., Чернишова І.М. Зарубіжний досвід забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського.* 2019. № 2(66). С. 135–142.

26. Марущак О. «Доведіть, що батьки мертві»: чому родичі безвісти зниклих військових не отримують гроші і хто їх дерибанить. URL: https://tsn.ua/exclusive/dovedit-shcho-batky-mertvi-chomu-rodychi-bezvisty-znyklykh-viyskovykh-ne-otrymuiut-hroshi-i-khto-yikh-derybanyt-2817635.html (дата звернення: 05.05.2025).

27. Матвейчук М. В Україні з’явився військовий омбудсмен. Ольга Решетилова розповіла BBC про очікування від посади. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cdx97qv14neo (дата звернення: 06.02.2025).

28. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України : підручник : у 2 ч. Вид. 2-е, перероб. зі змін. та допов. / за заг. ред. Стасюка В. В. Бровари : ТОВ-7БЦ, 2020. Ч. 1. 754 с.

29. Озерський І. Нейтралізація посттравматичного стресового розладу демобілізованих бійців АТО. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя:* збірник наукових праць. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016. С. 367–371.

30. Островерх А.М. Світовий та вітчизняний досвід вирішення проблем соціального захисту військовослужбовців. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. №11. С.351-352

31. Павленко В.С. Захист прав військовослужбовців та їх сімей: міжнародно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. №7. С.131-133.

32. Павлюк А. Як довго родичі чекають на виплати за загиблого військового: досвід чотирьох сімей. URL: https://life.pravda.com.ua/society/groshova-dopomoga-u-razi-zagibeli-viyskovogo-yaki-trudnoshchi-vinikayut-pri-oformlenni-viplat-301973/ (дата звернення: 05.05.2025).

33. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім’ям під час дії воєнного стану»: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 168. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-п#Text (дата звернення: 27.01.2025).

34. Полтавець В.І. Соціальна робота в Україні: перші кроки. Київ: КМ Академія, 2000. С. 5.

35. Про військовий обов’язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text (дата звернення: 22.01.2025).

36. Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб :Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2017 р. № 704/ URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/704-2017-п#Text (дата звернення: 27.01.2025).

37. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 5 жовтня 2000 року № 2017-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text (дата звернення: 25.01.2025).

38. Про затвердження Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 404: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-2021-п#Text (дата звернення: 20.01.2025).

39. Про затвердження Порядку визначення розміру та надання військовослужбовцям та членам їх сімей грошової компенсації за належне їм для отримання жиле приміщення : Постанова Кабінету Міністрів від 8 жовтня 2012 р. № 1036 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1036-2012-п#Text (дата звернення: 27.01.2025).

40. Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення сім’ям військовослужбовців, захоплених у полон або заручниками, а також інтернованих у нейтральних державах або безвісно відсутніх : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 884 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/884-2016-п#Text (дата звернення: 27.01.2025).

41. Про затвердження Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками до санаторно-курортних закладів військовослужбовців, ветеранів війни, ветеранів військової служби, органів внутрішніх справ та деяких інших категорій осіб і членів їх сімей : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2011 р. № 446. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2011-п#Text (жата звернення: 27.01.2025).

42. Про Захисників/Захисниць України та членів їх сімей : законопроєкт № 4389 від 17.11.2020. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/e3343449-6034-4eca-8d89-4d0da96ec3fc.)дата звернення: 05.02.2025).

43. Про сім'ї солдатів, які загинули під час служби (компенсації та реабілітація) : Закон Ізраїля. URL: https://www.nevo.co.il/law_html/law01/151_005.htm#Seif72 (дата звернення: 29.01.2025).

44. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 року№ 2011-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text (дата звернення: 25.01.2025).

45. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» : Закон України від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text (дата звернення: 26.01.2025).

46. Профілактика відхильно ї поведінки у військовослужбовців: навч.-метод. посібн. / А. Романишин, Т. Мацевко [та ін.]. Київ: Вид. дім «СКІФ», 2023. 174 с.

47. Прилипко С. М. Предмет права соціального забезпечення: автореф. дис….докт. юрид. наук: 12.00.05 / Національна академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків. 2007. 43 с.

48. Реабілітація українських військових та ветеранів: досвід долання несистемності. Дослідження. Київ, серпень 2024. 116 с.

49. Резникова М.О. Деякі питання щодо визначення поняття «шлюб» та «сім'я». *Порівняльно-аналітичне право.* 2014.№8. С.81-84.

50. Савицький В. І. Особливості військової соціальної роботи з різними категоріями клієнтів. URL: https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/765a8efe8af6-4fd8-adf4-40c12e7696f0/content (дата звернення: 31.01.2025).

51. Сахній А.В. Правовий аналіз еволюції поняття та змісту військової служби. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 2. С. 374–378.

52. Сахно С.В., Беліменко О.О. Проблеми соціального забезпечення військовослужбовців в Україні. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2020. № 5. С. 64–68.

53. Семигіна Т. В. Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України.* 2015. № 1-2. С. 6-11.

54. Сидоренко А. О. До питання соціального захисту членів сімей військовослужбовців в Україні. *Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та напрямки розвитку :* матеріали Всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 18 листоп. 2022 р.). уклад. : В. С. Кучерявенко, Л. С. Бондарчук. І. С. Радковська [та ін.] ; за ред. : М. Р. Аракеляна, К. І. Спасової. Одеса, 2022. С. 180–183.

55. Сидоренко А. О. Соціальний захист членів сімей військовослужбовців. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, м. Харків, 2024. 216 с.

56. Симонова К. Зарплати військових - нюанси нарахування грошей та причини затримок. URL: https://novyny.live/vijskova-ekonomika/zarplati-viiskovikh-niuansi-narakhuvannia-groshei-ta-prichini-zatrimok-200371.html (дата звернення: 03.02.2025).

57. Сімейний кодекс України : від 10 січня 2002 року № 2947-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення: 22.01.2025).

58. Сіпко Л., Кононенко А. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям та членам їх родин. URL: https://www.inforum.in.ua/conferences/30/115/869 (дата звернення: 24.01.2025).

59. Соціальна підтримка це. URL: https://www.psykholoh.com/post/соціальна-підтримка-це (дата звернення: 20.01.2025)

60. Соціальний супровід військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей: практичні аспекти діяльності посадових осіб військових частин, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки: методичний посібник / Герасименко О.В., Горбенко І.М., Дєточка О.Д., Дембіцький В.М., Єфімова В.В., Калініченко Я.В., Камінська А.С., Куц С.В., Лагодзінський В.В., Мороз В.М., Панченко В.М., Рожков Є.О., Умеренкова Н.Ф., Шевчук О.В.. – Київ.: НДЦГПЗС України, 2023. 130 с.

61. Харитонова Є.О. Сім'я як концепт сімейного законодавства. *Актуальні проблеми держави і права.* 2011. №58. С.293-301.

62. Циганок В.М. Сучасний стан законодавства України про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. С.377-381. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/294609/287413 (дата звернення: 02.02.2025).

63. Шолудько Ю. О., Потопахіна О. М. Соціальний захист військовослужбовців за законодавством України. *Актуальні проблеми сучасного права.* URL: http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/20122/1/55-68.pdf (дата звернення: 30.01.2025).

Декларація

академічної доброчесності

здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Зєлік Єлизавета Олександрівна, студентка 4 курсу, форма навчання денна, факультет соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», освітньо-професійна програма «соціальна робота», адреса електронної пошти: elizaveta.zelik04@gmail.com

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему: «Соціальна підтримка військовослужбовців та членів їхніх сімей» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (студент) _____Зєлік Є.О.____

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (науковий керівник) _Краснокутський О.В